

Handelshøyskolen BI i Oslo

MAN 50151

Intern revisjon; Governance - Risikostyring -
Intern styring og kontroll

Prosjektoppgave

Helhetlig styring av mislighetsrisiko - Norske virksomheters
innsats mot misligheter og økonomisk kriminalitet

ID-nummer: 1019065

Utlevering: 05.09.2017 09.00

Innlevering: 14.06.2018 12.00

Konfidensiell

Innholdsfortegnelse

INNHOLDSFORTEGNELSE	I
SAMMENDRAG.....	II
1. INNLEDNING.....	1
1.1 BAKGRUNN FOR VALG AV TEMA	1
1.2 PROBLEMSTILLING OG AVGRENSNING	2
1.3 DISPOSISJON AV OPPGAVEN.....	3
2. OPPGAVENS TEORETISKE FUNDAMENT	4
2.1 TIDLIGERE FORSKNING	4
2.2 BEGREPSAVKLARING	4
2.3 FORMER FOR MISLIGHETER OG TILHØRENDE STRAFFEBESTEMMELSER.....	5
2.4 MISLIGHETSRIKOFAKTORER.....	7
2.6 UNDERSØKELSESMODELLENS TEORETISKE RAMMEVERK.....	8
2.7 INTERNREVISJONENS ROLLE.....	20
3. FORSKNINGSMETODIKK	20
3.1 FORSKNINGSDESIGN.....	21
3.2 VALG AV METODE	21
3.3 POPULASJON OG TILFELDIG UTVALG	22
3.4 OPERASJONALISERING AV UNDERSØKELSESMODELLEN	23
3.5 ANALYSEMETODER	26
3.6 FORSKNINGSETISKE BETRAKTNINGER	28
4. ANALYSE AV DATAMATERIALET	29
4.1 NORMALFORDELING	29
4.2 DESKRIPTIV STATISTIKK.....	30
4.3 FAKTORANALYSE.....	32
4.4 RELIABILITETSANALYSE	33
4.5 DATAREDUKSJON	34
4.6 HYPOTSETESTING OG SAMMENHENGER I DATAMATERIALET	34
5. OPPSUMMERING AV FUNN OG AVSLUTNING	39
5.1 HOVEDFUNN OG SVAR PÅ PROBLEMSTILLINGEN.....	39
5.2 PRAKTISKE IMPLIKASJONER	40
5.3 POTENSIELLE FEILKILDER	41
5.4 VIDERE FORSKNING.....	41
6. LITTERATURLISTE	42

Sammendrag

Temaet for denne oppgaven er helhetlig styring av mislighetsrisiko i relasjon til norske virksomheters innsats mot misligheter og økonomisk kriminalitet. I 2017 ble det ifølge Økokrim (2018²) rapportert om 8953 mistenkelige transaksjoner. Dette er en dobling siden 2015. Økokrim bisto politi- og påtalemyndighet i samme periode i 70 saker hvor bedrageri og økonomisk utroskap utgjorde majoriteten av sakene, etterfulgt av korrupsjon. Denne oppgaven rettes mot virksomheter som er eksponert for og som har blitt utsatt for denne type kriminalitet. Det finnes lite forskning på hvordan norske virksomheter styrer risikoen for misligheter og økonomisk kriminalitet, og i hvilken grad internrevisjonen bidrar med å bekrefte at virksomhetens styring av mislighetsrisiko er effektiv og hensiktsmessig. Formålet med oppgaven er å få bedre innsikt i dette samspillet for å kunne si noe om hvordan internrevisjonen bidrar med å fremme og beskytte virksomhetens verdier.

For å belyse problemstillingen ble det gjennomført en kvantitativ studie som innhentet ny empiri på området. Det ble utformet et spørreskjema som ble sendt til et tilfeldig utvalg av virksomheter i privat-, offentlig- og ikke-statlig sektor. Gjennom undersøkelsen ble det innhentet data om faktiske tilfeller av misligheter og økonomisk kriminalitet, og data til bruk for å validere en undersøkelsesmodell som måler begrepet helhetlig styring av mislighetsrisiko i norske virksomheter.

Resultatene fra undersøkelsen er oppsiktsvekkende. Selv om omfanget av misligheter og økonomisk kriminalitet i norske virksomheter er urovekkende høyt, er det bred enighet om prinsippene for helhetlig styring av mislighetsrisiko. Det er ingenting som tyder på ulikheter i denne oppfatningen på tvers av ulike næringer. Analyseresultatene viser derimot at internrevisjonen kan ha en mer betydningsfull rolle enn det man skulle tro. Resultatene tilsier at internrevisjonen i signifikant større grad bidrar til å avdekke misligheter og bygge opp under prinsippene som ligger til grunn for effektiv styring av mislighetsrisiko i norske virksomheter. Dette tyder på at internrevisjonsfunksjonen ivaretar sitt formål med å fremme og beskytte virksomheters verdier gjennom å gi risikobaserte og objektive bekreftelser, råd og innsikt om effektiviteten og hensiktsmessigheten av helhetlig styring av mislighetsrisiko.

1. Innledning

1.1 Bakgrunn for valg av tema

Økonomisk kriminalitet utgjør ifølge Regjeringen (2012) en trussel mot samfunnsstrukturer som velferdsstaten og demokratiet. Dette omfatter det grunnleggende tillitsforholdet mellom næringsdrivende, det offentlige og borgerne. Bevissthet om og bekjempelse av økonomisk kriminalitet er derfor helt avgjørende for å verne om viktige verdier i det norske samfunnet. Dette reflekteres i målene som er fastsatt av Justis- og beredskapsdepartementet i Prop. 1 S (2016), og som med henvisning til tildelingsbrevet for Politidirektoratet (2017), sier at Politiet skal prioritere alvorlig profittmotivert kriminalitet med særlig vekt på økonomisk kriminalitet. Konsekvensene for virksomheter som blir utsatt for eller deltar i økonomisk kriminalitet omfatter direkte økonomisk tap, tap av omdømme, granskingskostnader, virksomhetsstraff, personlig straffeansvar og risiko for utestengelse fra offentlige anskaffelsesprosesser. I følge en omfattende rapport basert på undersøkelser gjennomført av ACFE - Association of Certified Fraud Examiners (2018), kommer det frem at virksomheter i til sammen 125 land totalt sett tapte 7 milliarder dollar som følge av misligheter i perioden januar 2016 til oktober 2017. Samme rapport viser at økonomisk utroskap forekommer hyppigst og at majoriteten av misligheter avdekkes gjennom internrevisjon eller som et resultat av tips.

Internrevisjonsprofesjonen er gjennom standardene i den obligatoriske delen av det internasjonale rammeverket for profesjonell utøvelse av internrevisjon pålagt å ha tilstrekkelig kunnskap til å vurdere risikoen for misligheter, samt hvordan risikoen håndteres i virksomhetene (IIA Norge, 2016). Internrevisjonen må også rapportere periodisk til virksomhetens styrende organer og toppledelse om vesentlige risikoer, herunder mislighetsrisiko. For å bidra til effektiv og hensiktsmessig styring av mislighetsrisiko og etterlevelse av standardene knyttet mislighetsrisiko, vil det derfor være nyttig å få kjennskap til relevant faglitteratur som beskriver aktuelle rammeverk, hvordan norske virksomheter tenker helhetlig styring av mislighetsrisiko og hvilken rolle internrevisjonen har på dette området.

1.2 Problemstilling og avgrensning

Tidligere forskning viser at internrevisjonsfunksjoner på verdensbasis er et av elementene som bidrar til å avdekke flest tilfeller av misligheter (ACFE, 2018). Studien i denne oppgaven vil derfor se på om det er en sammenheng mellom dette faktum og helhetlig styring av mislighetsrisiko i norske virksomheter. Med utgangspunkt i dette defineres følgende problemstilling:

Hvilken sammenheng er det mellom internrevisjonsfunksjonen og helhetlig styring av mislighetsrisiko i norske virksomheter i arbeidet med å fremme og beskytte virksomhetens verdier gjennom bekjempelse av misligheter og økonomisk kriminalitet?

For å konkretisere og avgrense oppgaven utledes et sett med forskningsspørsmål som danner grunnlaget for planlegging og gjennomføring av studien. Følgende tre forskningsspørsmål benyttes for å besvare problemstillingen:

1. *Hva er omfanget av fenomenet?*

Med dette forskningsspørsmålet søker studien å kartlegge omfanget av misligheter og økonomisk kriminalitet i norske virksomheter. Dette omfatter hvor stor andel av virksomhetene som har avdekket misligheter og hvilke typer misligheter som har blitt avdekket.

2. *Hvordan kan begrepet helhetlig styring av mislighetsrisiko måles pålitelig i norske virksomheter?*

Dette forskningsspørsmålet tar utgangspunkt i et anerkjent rammeverk fra faglitteraturen til internrevisjonsprofesjonen. Rammeverket vil operasjonaliseres til en undersøkelsesmodell som har til hensikt å måle begrepet helhetlig styring av mislighetsrisiko i norske virksomheter.

3. *Hvilken effekt har internrevisjonsfunksjonen på norske virksomheters helhetlige styring av mislighetsrisiko?*

Det siste forskningsspørsmålet søker å finne svar på hvordan internrevisjonen påvirker helhetlig styring av mislighetsrisiko.

Studien som gjennomføres i forbindelse med denne oppgaven omfatter norskregistrerte virksomheter med driftssted i Norge. Den dekker virksomheter i privat-, statlig og ikke-statlig sektor. Med statlige virksomheter menes forvaltningsorganer og direktorater, herunder departementer og tilsyn (Regjeringen, 2014). Ikke-statlige sektor omfatter ikke-kommersielle og ideelle virksomheter som arbeider parallelt med statlige organer, men som ikke er underlagt statlig myndighet.

Begrepet «virksomhet» er bevisst valgt for at begrepsbruken skal være i tråd med Statistisk sentralbyrå sin rapporteringsterminologi (SSB, 2014). Når det gjelder spørreundersøkelsen er denne rettet mot ledende ansatte og medarbeider som har virksomhetsstyring, internkontroll, internrevisjon og risikostyring som primære arbeidsområder.

1.3 Disposisjon av oppgaven

Kapittel 1 gir en kort introduksjon til temaet og fastsetter problemstilling for oppgaven. Kapittel 2 presenterer oppgavens teoretiske fundament. Det vil innledningsvis si noe om tidligere forskning, klargjøre relevante begreper og former for misligheter, samt nevne relevante straffebestemmelser i norsk lovgivning og beskrive aktuelle mislighetsrisikofaktorer. For å kunne måle begrepet helhetlig styring av mislighetsrisiko i norske virksomheter anvendes det et anerkjent rammeverk fra faglitteraturen. Beskrivelsen av rammeverket vil i dette kapittelet inngå som en integrert del av presentasjonen av undersøkelsesmodellen. Kapittelet avsluttes med å beskrive internrevisjonens rolle i forbindelse med misligheter og økonomisk kriminalitet. Kapittel 3 tar for seg forskningsmetodikken som ble anvendt i forbindelse med utforming, gjennomføring og analyse av studien. Det gir også en vurdering av de sentrale vitenskapsteoretiske begrepene validitet og reliabilitet som brukes for å verifisere datamaterialets vitenskapelige holdbarhet. I kapittel 4 presenteres resultatene fra analysen av datamaterialet. Kapittel 5 oppsummerer og drøfter hovedfunnene i tilknytning til oppgavens overordnede problemstilling og tilhørende forskningsspørsmål, og avsluttes med en redegjørelse av praktiske implikasjoner, potensielle feilkilder og anbefaling for videre forskning.

2. Oppgavens teoretiske fundament

2.1 Tidligere forskning

Det er tidligere gjort en del forskning som omhandler misligheter og økonomisk kriminalitet på globalt nivå. AFCE publiserte senest i 2018 en global studie om yrkeskriminalitet fra til sammen 125 land. Studien analyserte i overkant av 2,500 tilfeller av yrkeskriminalitet som ble gransket i perioden januar 2016 til oktober 2017. Resultatene viser at virksomhetens samlede økonomiske tap beløp seg til 7 milliarder dollar, eller 56 milliarder kroner. Den viser også at bare 4% av gjerningspersonene tidligere er straffet for lignende forhold og at gjerningspersoner som har vært ansatt i virksomheten i fem år eller lengre, påfører den dobbelt så store økonomiske tap sammenlignet med de som har vært ansatt i virksomheten i kortere tid enn fem år (ACFE, 2018). Når det gjelder avdekking viser studien at tips og internrevisjon bidrar til majoriteten av avsløringene hvor egne ansatte står for over halvparten av tipsene. Studien til Grove og Basillico (2011) viser at de største sakene om uredelig finansiell rapportering og regnskapsmanipulasjon lot seg gjennomføre på bakgrunn av en rekke svakheter ved virksomhetenes styringsstrukturer. De påpeker spesielt dette med svak internkontroll og manglende etiske retningslinjer som tillot ledelsen å operere på en særdeles kritikkverdig måte. I flere av sakene viste deg seg at administrerende direktør også fungerte som styreformann. Dette gjorde det enda enklere for ledelsen å overstyre de svake interne kontrollene på et hvilket som helst tidspunkt.

2.2 Begrepsavklaring

Økonomisk kriminalitet er et paraplybegrep som omfatter ulike typer kriminelle handlinger. Økokrim definerer økonomisk kriminalitet som «profittmotiverte, lovstridige handlinger som ofte begås innenfor eller med utspring i en økonomisk virksomhet som i seg selv er – eller gir seg ut for å være – lovlig» (Økokrim, 2018¹). Misligheter er en form for økonomisk kriminalitet og defineres som enhver forsettlig handling eller unnlattelse som er utformet for å lure andre, noe som resulterer i at offeret lider et tap og, eller at gjerningspersonen oppnår en gevinst (Anderson et al. 2017). Begrepet stammer fra revisjonsterminologien og sammenfaller i stor grad med Økokrims definisjon av økonomisk kriminalitet (Kristoffersen, 2014).

2.3 Former for misligheter og tilhørende straffebestemmelser

Det skilles mellom misligheter som gjøres *mot* virksomheten og misligheter som gjøres *på vegne av virksomheten* (Gottschalk, 2016). Misligheter som gjøres mot virksomheten er kriminalitet som begås av ansatte, kunder, leverandører eller andre, og som medfører at virksomheten blir et offer. Dette omfatter økonomisk utroskap (underslag), bedrageri og hvitvasking. Misligheter som gjøres på vegne av virksomheten kjennetegnes ved kriminalitet som begås av individer i en gruppe som samarbeider for å bedre virksomhetens vilkår. Dette kan utarte seg som regnskapsmanipulasjon og korrupsjon for å oppnå urettmessige økonomiske fordeler. Virksomheten preges i slike tilfeller av en kriminell ukultur som stimulerer til lovbrudd, en såkalt «kurv med råtne epler» (Gottschalk, 2012). Alle de nevnte kriminalitetsformene omtales i den norske straffeloven og det gis i det følgende en kort beskrivelse av disse og de tilhørende straffebestemmelsene, jf. Lovdata (2018):

Økonomisk utroskap representerer tilfeller hvor virksomhetens egne ansatte skaffer seg uberettiget økonomisk vinning. Dette omfatter ifølge ISA 240 tyveri av virksomhetens eiendeler i form av underslag av innbetalinger, stjeling av fysiske eiendeler, utbetalinger til fiktive leverandører og ansatte som ikke eksisterer, samt urettmessig bruk av virksomhetens eiendeler (IAASB, 2009). Økonomisk utroskap straffes etter straffeloven § 390. Dersom den økonomiske utroskapen anses som grov kommer § 391 til anvendelse. Da er strafferammen inntil 6 års fengsel. Ved en slik avgjørelse legges det særlig vekt på betydningen og omfanget av utroskapen. «Røde Kors-saken» fra 2013, hvor en tidligere økonomisjef ga store rehabiliteringsoppdrag til et selskap som han selv og brødrene stod bak, endte med en dom på 6 års fengsel for grovt økonomisk utroskap (Gottschalk, 2016).

Bedrageri representerer kriminalitet hvor eksterne parter skaffer seg uberettiget vinning på bekostning av virksomheten (Kristoffersen, 2014). Bedrageri kan utarte seg på flere måter. I følge en trusselvurdering fra Økokrim er det en økende trend med såkalt direktørsvindel. Dette kjennetegnes ved at personer gir seg ut for å være direktør i en virksomhet, tar kontakt med underordnede i virksomheten og manipulerer vedkommende til å foreta urettmessige transaksjoner (Økokrim, 2018¹). Fakturabedrageri er en annen form for bedrageri hvor bedragerne sender falske fakturaer til virksomheten for varer eller tjenester som ikke er kjøpt eller bestilt. Bedrageri mot offentlig sektor kjennetegnes ofte ved utnyttelse av

tillitsbaserte støtteordninger, herunder offentlige trygde- og subsidieordninger, men også skatte- og avgiftsunndragelser (Økokrim, 2018¹). Strafferammen for bedrageri reguleres av straffeloven §§ 371-381. Grovt bedrageri, grovt forsikringsbedrageri og grovt skattesvik straffes hardest med inntil 6 års fengsel, jf. § 372, § 376 og § 379. «Fortuna-saken» fra 2011 hvor gjerningspersonene svindlet virksomheter og privatpersoner for millionbeløp resulterte i dommer på 6 års fengsel for de involverte gjerningspersonene (Gottschalk, 2016).

Hvitvasking skjer i forbindelse med ulike profittmotiverte straffbare handlinger som ran, underslag, bedrageri, skattesvik og korrupsjon (Kristoffersen, 2014). Begrepet omfatter handlinger som skal sikre at utbyttet fra de straffbare handlingene integreres i den legale økonomien uten å vekke mistanke. Dette kan gjøres ved kanalisering av utbyttet inn i en legal virksomhet i form av fiktive salg eller ved at kostnader holdes utenom regnskapet og dekkes av utbytte fra straffbare handlinger, for så å bli tatt ut som tilsynelatende lovlig overskudd fra virksomheten på et senere tidspunkt (Økokrim, 2018¹). Overtredelser i forbindelse med hvitvasking reguleres av straffeloven §§ 337-341. Hvitvasking kan i visse tilfeller straffes med fengsel i opptil 15 år, avhengig av om hvitvasker selv har tjent noe på handlingen, jf. § 338 om grov hvitvasking. Årsaken til de høye strafferammene henger sammen med at hvitvasking øker lønnsomheten og begrenser oppdagelsesrisikoen ved profittmotivert kriminalitet (Økokrim, 2018¹). «Gruben-saken» fra 2013 resulterte i en dom på 3,5 års fengsel for hvitvasking av 24 millioner kroner fra egne straffbare handlinger (Gottschalk, 2016).

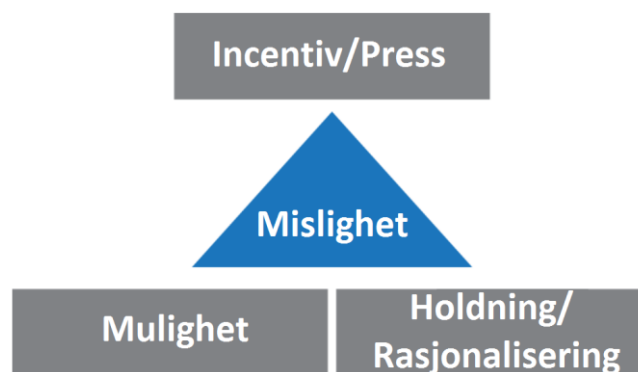
Regnskapsovertredelser representerer tilsiktet feilinformasjon, herunder utelatelse av beløp eller tilleggsopplysninger i regnskapet med den hensikt å villedde regnskapsbrukerne (Kristoffersen, 2014). Dette omfatter blant annet manipulasjon, forfalskning eller endring av regnskapsopplysninger og underliggende dokumentasjon som regnskapet er utarbeidet på bakgrunn av. Hensikten er ofte å gi et tilslørt bilde av virksomhetens resultat og økonomiske stilling for å lure andre til å investere penger i virksomheten (Økokrim, 2018¹). Overtredelser av regnskapsbestemmelser straffes etter straffeloven §§ 392-394, regnskapsloven § 8-5 og bokføringsloven § 15. Grove regnskapsovertredelser kan straffes med fengsel i inntil 6 år hvor det legges særlig vekt på skadeomfanget og brudd på tilliten som følger stilling eller virksomhet. «Drosjesvindelsaken» som avdekket regnskapskriminalitet og skatteunndragelse tilsvarende 90 millioner

kroner, endte i 2006 med en dom på 8 års fengsel for den tidligere regnskapsføreren (Gottschalk, 2016).

Korrupsjon omtales i strafferetten som det å bestikke eller motta bestikklser i form av penger, gaver eller tjenester i kraft av stilling eller verv (Kristoffersen, 2014). Korrupsjon som skjer i kraft av stilling eller verv betyr at makten som ligger i stillingen eller vervet misbrukes for å oppnå en utilbørlig fordel. Begrepet omfatter også det å påvirke andre til å utføre arbeidet sitt på en bestemt måte, såkalt påvirkningshandel (Økokrim, 2018¹). Korrupsjon straffes etter straffeloven §§ 387-389. Anses korrupsjonen som grov er den øvre strafferammen fengsel i inntil 10 år. Den såkalte «Vannverksaken» fra 2010 resulterte blant annet i en rettskraftig dom på 8 års fengsel (Gottschalk, 2016).

2.4 Mislighetsrisikofaktorer

Risikofaktorer for misligheter defineres som hendelser eller omstendigheter som antyder incentiv eller press til å begå misligheter eller som gir mulighet for å begå misligheter (IAASB, 2009). I følge Eilifsen et al. (2014) kan enhver pålitelig person eller virksomhet være tilbørlig til å begå misligheter forutsatt at de tre faktorene i mislighetstriangelet til Cressey (1953) er tilstede, jf. Figur 1.

Figur 1: Mislighetstriangelet og de tre underliggende risikofaktorene.

Det må finnes en mulighet eller opplevd mulighet med en viss grad av sikkerhet for at misligheten ikke oppdages (Cressey, 1953). Svak internkontroll og dårlig arbeidsdeling er eksempler på slike muligheter (ACFE, 2018). Misligheter som begås av ledende ansatte kan være vanskelig å avdekke fordi ledelsen i større grad kan overstyre de interne kontrollene (Grove og Basillico, 2011). Derfor er det også avgjørende med hensiktsmessig overvåkning av ledelsen gjennom et

fungerende styre med tilhørende komitéer og internrevisjon for effektiv styring av mislighetsrisiko (Eilifsen et al. 2014).

Det må videre eksistere et *incentiv* eller *press* som motiv for å begå misligheter (Cressey, 1953). Virksomheten har en rekke incentiver på plass for å motivere de ansatte til å nå fastsatte mål med tilhørende kompensasjon. I tillegg eksisterer det både reelt og innbilt press for å nå disse målene. I ytterste fall kan enkelte ty til misligheter dersom presset blir for stort og kompensasjonen er stor nok. Dette kan dreie seg om manipulering av inntekter for å få bonus og møte salgsmål, eller å unngå og betale skatt. Misligheter kan også ha opphav i arbeidsrelatert press. Det vil si at personer begår ugjerninger som en reaksjon på at det ikke gis tilstrekkelig anerkjennelse for jobben som gjøres, at personer blir forbigått i forbindelse med forfremmelse eller at de føler seg underbetalt (Gottschalk, 2016).

Det tredje elementet i mislighetstriangelet tilsier at det må eksistere en *holdning* og *evne til rasjonalisering* som gjør det mulig å internt rettfærdiggjøre misligheter (Cressey, 1953). Dette er karakteristikk ved ansatte, kunder, leverandører og andre interessenter som virksomheten kan påvirke, men ikke fullt ut kan kontrollere. Virksomheten kan påvirke de ansattes holdninger gjennom «tonen på toppen» som fastsettes av ledelsen og styrende organer, og gjennom ansettelses- og evalueringprosesser (COSO, 2016).

Det er ikke mulig å kjenne til alle motiverende faktorer eller enhver mulig holdning eller rasjonalisering som potensielle gjerningspersoner kan ha. Derimot kan virksomheten i større grad utøve kontroll over potensielle muligheter som kan gi rom for at det begås misligheter (COSO, 2016).

2.6 Undersøkellesmodellens teoretiske rammeverk

Alle virksomheter er utsatt for mislighetsrisiko og det er praktisk talt umulig å eliminere absolutt alle misligheter i alle virksomheter. Derimot vil implementering av prinsippene i et rammeverk for helhetlig styring av mislighetsrisiko maksimere sannsynligheten for at misligheter forhindres og avdekkes i tide, og skape en sterkt avskrekkende effekt (COSO, 2016). Avskrekking oppnås ved at virksomheten implementerer en konsekvent og synlig styringsprosess for mislighetsrisiko, samt skaper en transparent og helhetlig anti-korrupsjonskultur. Dette forutsetter at

virksomheten gjennomfører jevnlige og grundige vurderinger av mislighetsrisiko som danner utgangspunktet for utforming og implementering av forebyggende og avdekkende kontrollaktiviteter. Like viktig er det å vise evne til rask handling ved mistanke om misligheter og iverksette hensiktsmessige tiltak mot involverte parter (COSO, 2016). Det teoretiske rammeverket for undersøkelsesmodellen (jf. Figur 2) er basert på håndboken for helhetlig risikostyring av misligheter (Fraud Risk Management Guide) som ble lansert av COSO sammen med ACFE i september 2016. Dette er et anerkjent rammeverk for helhetlig styring av mislighetsrisiko med forankring i faglitteraturen til internrevisjonsprofesjonen (Anderson et al.2017).

Figur 2: Undersøkelsesmodellen for helhetlig styring av mislighetsrisiko.

COSO (2016) definerer dette som et selvstendig rammeverk for helhetlig styring av mislighetsrisiko. Det fungerer i synergi og er konsistent med de fem komponentene i internkontrollrammeverket som ble revidert av COSO i 2013. I forbindelse med denne revisjonen definerte COSO 17 prinsipper som legger føringer for utforming og implementering av internkontrollsystemet. Alle prinsippene må være tilstede og fungere sammen for at internkontrollsystemet skal være effektivt (COSO, 2013). Prinsipp 8 i 2013-rammeverket er rettet spesielt mot misligheter ved at virksomheten må vurdere potensialet for misligheter i vurderingen av risiko for måloppnåelse. I 2016-rammeverket går COSO utover denne vurderingen av mislighetsrisiko ved å fastsette fem prinsipper for helhetlig styring av mislighetsrisiko. Alle de 17 prinsippene i 2013-rammeverket er relevant for vurderingen av mislighetsrisiko. Av den grunn må de fem prinsippene for helhetlig styring av mislighetsrisiko ses i sammenheng med de 17 prinsippene i 2013-rammeverket. Den visuelle sammenhengen mellom prinsippene i de to rammeverkene er synliggjort i vedlegg 1. Når det gjelder måling av begrepet helhetlig styring av mislighetsrisiko vil de fem prinsippene i 2016-rammeverket

representere måleindikatorerne i undersøkelsesmodellen. Dette utdypes nærmere i kapittel 3 i forbindelse med operasjonalisering av undersøkelsesmodellen, men først gis det en innføring i de fem underliggende prinsippene som må være tilstede og fungere sammen for at den helhetlige styringen av mislighetsrisiko skal være effektiv og hensiktsmessig.

2.6.1 Internt kontrollmiljø

Prinsipp 1: *Virksomheten etablerer og kommuniserer et risikostyringsprogram for misligheter som viser forventningene til styret og ledelsen, samt deres forpliktelse til høy integritet og etiske verdier vedrørende håndtering av mislighetsrisiko.*

Det interne kontrollmiljøet er omgivelsene der de andre komponentene i rammeverket anvendes og de interne kontrollmiljøelementene har ofte betydelig innvirkning på virksomhetens holdning til helhetlig styring av mislighetsrisiko. Denne holdningen avhenger av hvor godt programmet for styring av mislighetsrisiko er forankret i virksomhetens styringsstruktur som etableres av styret og ledelsen. Styringsstrukturen etableres for å etterleve lover og regler som er kunngjort for å beskytte offentlige interesser og for å beskytte virksomheten og dens interessenter mot underslag av eiendeler, uredelig finansiell- og ikke-finansiell rapportering, samt andre ulovlige handlinger og korrupsjon (COSO, 2016). Det interne kontrollmiljøet omfatter derfor hele organisasjonskulturen som skaper den nødvendige interne disiplinen for å støtte effektiv styring av mislighetsrisiko. Dette påvirker de ansattes kontrollbevissthet og holdning til risiko i den grad det stilles forventninger til atferd som reflekterer forpliktelse til integritet og etiske verdier, ansvar og tilsyn (NIRF, 1997). En høy grad av integritet og etiske verdier kan ifølge Olsen (2007) øke terskelen for at ansatte benytter seg av mislighetsmuligheter.

Virksomheten forplikter seg til styring av mislighetsrisiko ved at styret og ledelsen forankrer risikostyringsprosessen som et sentralt element i eierstyring og selskapsledelse. Det etableres en organisatorisk forpliktelse med fokus på å avskrekke, forhindre og avdekke misligheter. Dette skjer ved at styret og ledelsen identifiserer roller og tildeler ansvar for alt personell som er tilknyttet prosessen med styring av mislighetsrisiko, samt jevnlig dokumenterer og kommuniserer risikostyringsprogrammet til alle nivåer i virksomheten (COSO, 2016).

Effektive virksomheter reiser videre spørsmålet om etikk og hvilken virkning etisk atferd har på forretningsstrategi, drift og langsiktig overlevelse. Nivået av

organisatorisk forpliktelse på dette området varierer mye og påvirker direkte virksomhetens toleranse for mislighetsrisiko (COSO, 2016).

Et annet viktigst element for effektiv styring av mislighetsrisiko er «tonen på toppen» (NIRF, 2005). Ledelsen har ansvar for å gå foran som et godt eksempel og på den måten sikre at alle ansatte og eksterne interessenter forstår at virksomheten er seriøs med tanke på å fremme etisk atferd og forpliktelse til å avskrekke, forebygge og avdekke misligheter. Hvordan ledelsen reagerer ved tilfeller av misligheter sender også et tydelig budskap både innenfor og utenfor virksomheten, og kan ha en sterkt avskrekkende effekt. Andre elementer som bygger opp en sterk kultur av ærlighet, høy integritet og etikk omfatter å skape positive arbeidsmiljøer for virksomhetens ansatte, ansette og fremme de riktige medarbeiderne, lære opp de ansatte, kreve at de bekrefter og forstår virksomhetens atferdskodeks, samt disiplinere de ansatte på en konsekvent og riktig måte uavhengig av deres posisjon i virksomheten (COSO, 2016).

For å sette den riktige tonen på toppen må styret sikre at ledelsen faktisk utformer effektive retningslinjer for styring av mislighetsrisiko som oppmuntrer til etisk atferd. Styret opprettholder tilsyn med ledelsens identifisering og vurdering av mislighetsrisiko, inkludert overvåking av interne kontroller som er etablert av ledelsen for å støtte oppnåelse av virksomhetens mål for styring av mislighetsrisiko. Internrevisjonen har en viktig rolle overfor styret gjennom å bekrefte hvorvidt virksomhetens prosesser for risikostyring, internkontroll og eierstyring er hensiktsmessig utformet og fungerer effektivt. Det er derfor viktig at styret sikrer at internrevisjonen har ubegrenset tilgang til styret og dets komitéer, samt uhindret tilgang til informasjon, data og ansatte for å kunne gi uavhengige og objektive bekreftelse, råd og innsikt. Styret må videre sørge for å være fullt informert om tilfeller av misligheter som oppstår i virksomheten, spesielt de tilfellene som involverer ledende ansatte og vesentlige svakheter i internkontrollen. Styret dokumenterer sitt ansvar og kommuniserer det på en hensiktsmessig måte til hele virksomheten. Det sikrer også at virksomheten har tilstrekkelige ressurser, inkludert de som kreves for å implementere og opprettholde et risikostyringsprogram for misligheter (COSO, 2016).

Styret er også ansvarlig for å overvåke effektiviteten av programmet og etablere mekanismer for mottak av presis og rettidig informasjon om potensielle tilfeller av misligheter fra ledelsen, ansatte, interne og eksterne revisorer, og andre

interessenter. Et effektivt program for styring av mislighetsrisiko inneholder en grundig beskrivelse av varslingsprosessen noe som er spesielt viktig fra styrets perspektiv om hvilke typer misligheter som skal rapporteres. I mange virksomheter oppstår det påstander om misligheter og etiske brudd fra en rekke kilder, inkludert whistleblower-hotlines. Da er det ifølge Grimstad (2015) avgjørende at virksomheten har etablert varslingssystemer som kan fange opp denne mistanken.

Retningslinjer for styring av mislighetsrisiko klargjør hvilke hendelser som krever en detaljert forklaring til styret og hvilke typer brudd som skal spores og rapporteres samlet. Når det oppstår påstander om misligheter eller at undersøkelser avdekker faktiske tilfeller av misligheter, skal retningslinjene reflektere behovet for å gjennomføre utbedringsanalyser for å identifisere kontrollsvakheter og hvilke kontroller som ikke evnet å forhindre at misligheten oppstod. Resultatet av utbedringsanalysen fører til korreksjon og styrking av identifiserte kontrollmangler. Retningslinjene gjenspeiler også konsekvensene av uredelig aktivitet og virker på den måten avskrekkende. Disse konsekvensene kan omfatte avskjedigelse og rapportering til politi og påtalemyndighet. Ledelsen kan også vurdere å formidle resultatet av misligheter som har funnet sted i virksomheten for å ytterligere etablere hvilke toleransenivåer som gjelder (COSO, 2016).

2.6.2 Risikovurdering

Prinsipp 2: *Virksomheten utfører omfattende vurdering av mislighetsrisiko for å identifisere konkrete risikoelementer, vurdere deres sannsynlighet og konsekvens, evaluere eksisterende kontrollaktiviteter, og implementere tiltak for å redusere gjenværende mislighetsrisiko.*

Alle virksomheter står overfor en rekke mislighetsrisikoer. Risikovurderingsprosessen består i å identifisere og vurdere risiko på alle virksomhetens nivåer som er relevante for måloppnåelse. Mislighetsrisiko identifiseres gjennom effektiv brainstorming blant ansatte i virksomheten med forskjellig kunnskap, ferdigheter og perspektiver. Dette muliggjør diskusjon av insentiver, press og muligheter, samt risiko for overstyring av kontroller, lovovertridelser og omdømmerisiko. Identifisering av risiko omfatter vurdering av både interne og eksterne faktorer og deres innvirkning på målsetninger. Interne faktorer omfatter hvilke typer aktiviteter virksomheten normalt utfører med tilhørende prosesser og kontroller, samt organisatoriske insentiver og press slik som

ønsket om å møte børskursforventninger, inntekts- og resultatmål, og overholde budsjetter. Eksterne faktorer omfatter kunder og leverandører som virksomheten samhandler med, samt forretningsmiljøet som virksomheten opererer i. For å sikre en omfattende vurdering av potensielle mislighetsrisikoer som kan hindre virksomhetens måloppnåelse, må ledelsen vurdere ulike typer misligheter som kan begås mot eller av virksomheten. Prosessen med å identifisere mislighetsrisiko krever forståelse av kjente risikoer, samt innhenting av informasjon fra både eksterne og interne kilder. Eksternt fra myndigheter, kontrollorganer og andre virksomheter, og internt gjennom intervjuer, varslingsaker og analyser. Tilnærmingen med identifisering av mislighetsrisiko må være systematisk og omfattende nok til å sikre at ingen potensielt viktige områder overses (COSO, 2016).

Som et ledd i identifiseringsprosessen av mislighetsrisiko estimerer virksomheten sannsynligheten for at misligheter kan oppstå og de potensielle konsekvensene for virksomheten dersom misligheter oppstår. Sannsynlighet og konsekvens for identifiserte mislighetsrisikoer vurderes på bakgrunn av historisk informasjon, kjente mislighetsskjemaer og intervju med prosesseiere. Risikoen for alle misligheter er ikke like sannsynlige, og alle misligheter vil heller ikke ha samme effekt på virksomheten (NIRF, 2005). Ved å vurdere sannsynlighet og konsekvens for den iboende risikoen for misligheter kan virksomheten håndtere mislighetsrisiko ved å anvende forebyggende og avdekkende kontroller. Det er viktig å først vurdere virksomhetens iboende risiko for misligheter før det tas hensyn til kjente kontroller. Denne tilnærmingen gjør ledelsen i stand til å vurdere alle relevante mislighetsrisikoer for deretter å utforme kontroller som skal håndtere disse risikoene (COSO, 2016).

Virksomheter har vanligvis kontroller på plass for å forhindre og avdekke misligheter. Som et ledd i risikovurderingsprosessen evaluerer virksomheten eksisterende kontrollaktiviteter og hvor effektivt disse kontrollene reduserer identifiserte mislighetsrisikoer. Mislighetsrisiko som ble vurdert til svært sannsynlig med høy påvirkning prioriteres først og ledelsen avgjør om gjenværende risiko er i tråd virksomhetens risikoappetitt, eller om ytterligere forebyggende og avdekkende kontroller må implementeres. Virksomheten vurderer også hvordan kontroller kan optimaliseres, både gjennom å vurdere tilfeller av unødvendige eller overflødige kontrollaktiviteter (COSO, 2016).

Risikovurdering innebærer å vurdere hvordan risiko skal styres. Dette gjøres med utgangspunkt i virksomhetens risikotoleranse og ansvar overfor alle virksomhetens interessenter. Mange virksomheter opererer med nulltoleranse for misligheter og korrupsjon. Likevel kan det være tid- og kostnadskrevende å håndtere risikoen for dette gjennom kontroller og utfallet kan bli at kontrollaktiviteter ikke implementeres, eller at kun avdekkende kontroller etableres i stedet for å bruke ressurser på forebyggende kontrollaktiviteter. Virksomhetens risikotoleranse gir ledelsen en formening om hvordan mislighetsrisiko bør styres og håndteres. Dette gjøres enten ved å akseptere, unngå, redusere eller dele risiko (NIRF, 2005). Ledelsen erkjenner risikoens sannsynlighet og konsekvens, øker kontrollaktivitetene for å redusere risikoen og utformer interne revisjonshandlinger for å adressere spesifikk mislighetsrisiko. Styret sikrer at ledelsen har implementert et hensiktsmessig nivå av effektive kontroller basert på risikotoleransen som styret har fastsatt for virksomheten (NIRF, 1997). Ledelsen dokumenterer kontrollaktivitetene gjennom beskrivelse av hva kontrollen har til hensikt å gjøre, hvem som skal gjennomføre kontrollen, samt hvem som skal overvåke og vurdere om kontrollen er effektiv.

Virksomheten gjentar risikovurderingsprosessen jevnlig og vurderer endringer som påvirker virksomheten. Endringer kan oppstå på bakgrunn av faktorer som virksomheten ikke har kontroll over, det vil si eksterne endringer og ytre miljø, eller faktorer som virksomheten har kontroll over. Eksempelvis fusjoner og oppkjøp eller operasjonelle og ledelsesmessige endringer. Endringer i ledelsen kan medføre endringer i «tonen på toppen» som igjen kan påvirke etterlevelseskulturen i virksomheten. Virksomheten må være bevisst på disse endringene og vurdere hvordan de påvirker risikoen for misligheter. Det er viktig for alle i virksomheten å være oppmerksom på endringer i mislighetsrisikomiljøet. Effektiv styring av mislighetsrisiko er derfor best tjent med at fokuset både kommer fra toppen og ned, og fra bunnen og opp. I de fleste virksomheter vil dette kreve en kulturell transformering om hvilket forhold virksomheten har til mislighetsrisiko og hvilke konsekvenser misligheter vil ha på virksomhetens omdømme og evnen til å nå sine mål. For ansatte som kan være tilbøyelige til å tro at dette utelukkende er ledelsens ansvar, representerer mislighetsrisiko en risiko for deres jobber dersom virksomheten lider store økonomiske tap eller tap av omdømme (COSO, 2016).

2.6.3 Kontrollaktiviteter

Prinsipp 3: *Virksomheten velger, utvikler og implementerer forebyggende og avdekkende kontrollaktiviteter for å redusere risikoen for at misligheter oppstår eller at de ikke avdekkes i tide.*

Resultatet av risikovurderingen angir hvorvidt det er behov for å håndtere identifiserte risikoer gjennom ytterligere kontrollaktiviteter. Kontrollaktiviteter som implementeres for å redusere mislighetsrisiko fastsettes gjennom spesifikke prosedyrer og prosesser. De klassifiseres enten som forebyggende, utformet for å forhindre at potensielle misligheter oppstår, eller som avdekkende, utformet for å oppdage misligheter etter at de har oppstått. Enkelte kontroller kan også tjene begge disse formålene (COSO, 2016).

Forebyggende mislighetskontroller er kontrollaktiviteter som er utformet for å forhindre at misligheter oppstår i første omgang. Disse kontrollaktivitetene er utformet for å eliminere årsakene til at misligheter oppstår. I følge ACFE (2018) anses et sterkt internkontrollsystem som det mest effektive verktøyet for å forhindre misligheter. Selv om det teoretisk sett kan være mulig å utforme og implementere kontrollaktiviteter som forhindrer alle misligheter, vil slike kontroller sannsynligvis være for kostnadskrevene og forstyrrende for virksomheten. Derfor er det også behov for avdekkende kontroller. Forebyggende kontroller er ofte synlige og kjent for de ansatte eller de som virksomheten samarbeider med. Forebyggende kontroller omfatter blant annet:

- Kontrollaktiviteter knyttet til forretningsprosesser i form av strukturering og styring av driften, tildeling av ansvar og myndighet, samt outsourcing av prosesser til eksterne tjenesteleverandører.
- Fysiske kontroller som omfatter adgang til bygg, eiendeler og informasjonssystemer.
- Logiske tilgangskontroller knyttet til ansattes rettigheter i virksomhetens informasjonssystemer.
- Transaksjonskontroller i form av anskaffelsesprosedyrer, dokumentasjons- og godkjenningsskrav som skal ivareta kravene til fullstendig, nøyaktig og gyldig informasjon.

Avdekkende mislighetskontroller er kontrollaktiviteter som er utformet for å oppdage misligheter etter at den første prosesseringen har skjedd. Slike kontrollaktiviteter er utformet for å identifisere forsøk på misligheter i tide og på

den måten begrense skadevirkningene av misligheter som omgår virksomhetens forebyggende kontroller. Typene av spesifikke avdekkende kontroller som implementeres avhenger av de identifiserte mislighetsrisikoene. Dersom virksomheten opererer i land med høy risiko for korrupsjon, kan den implementere kontroller som skal avdekke mulige brudd på internasjonale lover. Tilsvarende kan virksomheter med høy grad av subjektive regnskapsestimer implementere avdekkende kontroller i form av regelmessig internrevisjon av slik type aktivitet. Selv om enkelte avdekkende kontroller er synlige vil disse kontrollene som regel være mer virkningsfulle dersom de forblir ukjente eller skjulte. Den generelle kunnskapen om at avdekkende kontroller er tilstede og fungerer i virksomheten, kan ha en sterk avskrekkende effekt. Tilgangen til den spesifikke utformingen bør for øvrig være nøye kontrollert i og med at avdekkende kontroller opererer i bakgrunnen av den daglige forretningsdriften. (COSO, 2016).

Virksomheten sikrer at utforming og implementering av kontrollaktivitetene er direkte knyttet til risikovurderingen. Et viktig element i forbindelse med risikovurderingsprosessen er identifisering av eksisterende kontrollaktiviteter (Type-A kontroller) som er utformet for å håndtere spesifikke mislighetsrisikoer. I enkelte tilfeller kan det avdekkes at det ikke finnes eksisterende kontroller for identifiserte mislighetsrisikoer. Dersom virksomheten ønsker å redusere risikoen må ledelsen velge, utforme og implementere effektive og hensiktsmessige kontrollaktiviteter. I andre tilfeller kan det avdekkes at det finnes eksisterende kontrollaktiviteter, men som ikke tilstrekkelig reduserer risikoen til et akseptabelt nivå. I disse tilfellene må ledelsen velge, utforme og implementere ytterligere kontrollaktiviteter (Type-B kontroller) for å supplere eller erstatte eksisterende kontrollaktiviteter (COSO, 2016).

Misligheter kan forekomme på ulike nivåer internt i virksomheten og eksternt mot virksomheten. Derfor er det avgjørende at kombinasjonen av forebyggende og avdekkende kontroller er tilstrekkelig for å forhindre og oppdage misligheter i tide i alle prosesser og på alle nivåer i virksomheten. Kontrollaktivitetene utformes og implementeres av ledelsen med støtte fra personell som representerer alle vesentlige forretningsprosesser i virksomheten. Samlet sett skal dette gjøre virksomheten i stand til å takle alle identifiserte risikoer, utforme og implementere kontrollaktivitetene som skal sikre at mislighetsrisikoene reduseres tilstrekkelig i samsvar med virksomhetens risikotoleranse. Dette gjøres ut

ifra en kost-nyttevurdering for å finne den optimale kombinasjonen av forebyggende og avdekkende kontroller slik at risikoen reduseres tilstrekkelig uten av kontrollaktivitetene forstyrrer drift av virksomheten (COSO, 2016).

Selv om de fleste virksomheter er eksponert for misligheter, vil det ikke være kostnadseffektivt å prøve og forhindre de alle. Dersom de estimerte kostnadene ved å utforme, implementere og overvåke forebyggende kontroller overstiger den estimerte konsekvensen av risikoen, vil de ikke være kostnadseffektive å gjennomføre. Virksomheten kan bestemme seg for å implementere dataanalytiske prosedyrer som utløser spesifikk granskning ved uregelmessige trender, i stedet for å pålegge kostbare og påtrengende kontroller som er utformet for å forhindre enhver uredelig transaksjon. Andre kostnadseffektive deteksjonsmetoder omfatter prosesskontroller og anonyme rapporteringsmekanismer – whistleblowing hotlines (COSO, 2016).

2.6.4 Informasjon og kommunikasjon

Prinsipp 4: *Virksomheten etablerer en prosess for å skaffe informasjon om potensielle misligheter og bruker en koordinert tilnærming for granskning og korrigerende tiltak for å håndtere misligheter på en tilstrekkelig og rettidig måte.*

Kontrollaktiviteter kan ikke gi absolutt sikkerhet mot misligheter. Som et resultat av dette må styret sikre at virksomheten utformer og implementerer et system for effektiv granskning og håndtering ved tilfeller av brudd og påstander som omfatter misligheter. Virksomheten kan minimere sannsynligheten for tap og eksponering for rettssaker og skade på omdømme ved etablering og nøye planlegging av prosesser for granskning og korrigerende tiltak. Ifølge Gottschalk (2013) omfatter granskning undersøkelser der det dreier seg om mulige misligheter og mistanke om økonomisk kriminalitet. Dersom påstander vurderes som berettiget for videre granskning, sikrer styret at virksomheten har en hensiktsmessig og effektiv prosess for dette. En omstendelig og konsekvent prosess for å gjennomføre granskning kan hjelpe virksomheten med å redusere eventuelle tap (COSO, 2016).

Påstander om misligheter kan gjøres kjent for virksomheten på flere måter. Dette omfatter blant annet varsling og tips fra nåværende og tidligere ansatte, informasjon fra avgangsintervjuer, samt informasjon fra kunder og leverandører. Misligheter kan også gjøres kjent gjennom interne og eksterne revisjoner, og varsel fra tilsynsmyndigheter (COSO, 2016).

Virksomheten vurderer mottatte påstander i henhold til den dokumenterte prosessen som er godkjent av styret. Påstanden undersøkes først for å avgjøre om det foreligger mulige brudd på lover, forskrifter eller virksomhetens retningslinjer. Virksomheten vurderer deretter om påstanden omfatter en eller flere ansatte, avdelinger, lokasjoner, systemer eller tredjepart. Omfanget og alvorlighetsgraden av påstanden bestemmer også hvem i virksomheten som bør konsulteres. En påstand som involverer ledende ansatte eller noen som er involvert i den finansielle rapporteringen kan typiske kreve at revisjonskomitéen, styret eller ekstern revisor underrettes umiddelbart (COSO, 2016).

Granskning utføres i samsvar med responsplaner som er dokumentert og godkjent av styret. Responsplanene hjelper virksomheten med å respondere på misligheter og skisserer styrets og granskningskomitéens myndighet til å gjennomføre intern granskning uavhengig av virksomheten. Granskningskomitéen bør være plassert på et tilstrekkelig høyt nivå i virksomheten for å kunne utføre en objektiv vurdering, eller i en avdeling som i seg selv er uavhengig i virksomheten. Eksempelvis internrevisjonen eller complianceavdelingen. Medlemmene av komitéen må inneha tilstrekkelig kompetanse og nødvendige ferdigheter for å kunne gjennomføre effektiv og hensiktsmessig granskning. De bør også forholde seg til faglige standarder og være fri for interessekonflikter overfor den eller de som er under utredning. Granskning som eksempelvis utføres av sertifiserte internrevisorer må forholde seg til IIA's etiske retningslinjer (IIA Norge, 2016).

Granskningskomitéen rapporterer resultatene av granskningen til de riktige interne instansene, og når det er nødvendig, til ekstern tredjepart (Grimstad, 2015). Hvorvidt granskningsrapporten skal offentliggjøres eller holdes konfidensiell må vurderes ut ifra et juridisk perspektiv. Kommunikasjon av granskningsresultatene vil likevel kunne bidra til å styrke den avskrekkende effekten om at virksomheten konsekvent responderer på alle tilfeller misligheter (COSO, 2016).

Etter at granskningen er gjennomført, fastsetter virksomheten hvilke tiltak som skal iverksettes på bakgrunn av funnene. Omfanget av virksomhetens korrigerende tiltak avhenger av spesifikke fakta og omstendigheter. Mulige tiltak omfatter utbedring av internkontrollen for å redusere risikoen for at tilsvarende misligheter skjer i fremtiden, utbedring av forretningsprosesser for å redusere eller fjerne muligheten for at tilsvarende misligheter kan begås i fremtiden, disiplinære

tiltak som avskjedigelse, suspensjon eller advarsler, samt opplæring av virksomhetens ansatte for å øke bevisstheten om etiske krav og retningslinjer.

Når virksomheten har etablert prosedyrer for vurdering av mislighetsrisiko, utformet og implementert hensiktsmessige kontrollaktiviteter, og etablerte et system for granskning og korrigerende tiltak, omhandler slutfasen i programmet for helhetlig styring av mislighetsrisiko implementering av et system for oppfølging av effektiviteten til hele programmet med tilhørende komponenter og prinsipper.

2.6.5 Monitorering

Prinsipp 5: *Virksomheten velger, utformer og gjennomfører løpende evalueringer for å avgjøre om hver av de fem prinsippene for styring av mislighetsrisiko er tilstede, fungerer og rettidig kommuniserer mangler til de som er ansvarlige for å iverksette korrigerende tiltak, herunder styret og ledelsen.*

Virksomheten bruker monitoreringsaktiviteter for å sikre at hver av de fem prinsippene for helhetlig styring av mislighetsrisiko er tilstede og fungerer som tiltenkt, samtidig som virksomheten identifiserer endringer i tide. Monitoreringsaktivitetene bistår virksomheten med å kontinuerlig forbedre programmet for helhetlig styring av mislighetsrisiko. Derom det identifiseres mangler fører ledelsen tilsyn med at disse manglende rettidig forbedres og korrigeres i henhold til oppfølgingsplaner (COSO, 2016).

Løpende evalueringer er rutinemessige prosesser som monitorerer kontrollaktiviteter i sanntid. En monitoreringsplan som retter mot områdene med høyest mislighetsrisiko, hjelper virksomheten med å gjennomføre kontinuerlig evaluering av de fem prinsippene for helhetlig styring av mislighetsrisiko. Løpende monitoreringsaktiviteter kan eksempelvis gjøres ved hjelp av dataanalyser. Separate periodiske evalueringer hjelper ledelsen med å sikre at programmet for helhetlig styring av mislighetsrisiko fungerer som tiltenkt. Internrevisjonen eller ekstern tredjepart kan utføre separate periodiske evalueringer.

Virksomheten dokumenterer planen, tilnærmingen og omfanget av monitoreringsaktivitetene. Planen må inneholde en balanse mellom løpende og separate evalueringer som anses hensiktsmessige for å bistå ledelsen i vurderingen om hver av de fem prinsippene er tilstede og fungerer. Vesentlige endringer i virksomheten eller driftsmiljøet som øker eller endrer risikoen for misligheter,

krever at det gjøres endringer i det overordnede programmet for helhetlig styring av mislighetsrisiko (COSO, 2016).

2.7 Internrevisjonens rolle

Internrevisjonen ivaretar sitt ansvar gjennom standardene i det internasjonale rammeverket for profesjonell utøvelse av internrevisjon (IIA Norge, 2016). Profesjonell utøvelse av internrevisjon innebærer at internrevisor må ha tilstrekkelig kunnskap til å vurdere risikoen for misligheter og hvordan risikoen håndteres i virksomheten. Det forventes imidlertid ikke at internrevisor skal ha samme ekspertise som de som har som hovedoppgave å avdekke og utrede misligheter, jf. IIA-standard 1210.A2. I henhold til IIA-standard 2060 skal internrevisjonen rapportere periodisk til virksomhetens toppledelse og styrende organer om vesentlige risikoer, herunder mislighetsrisiko. Dette ivaretar formålet om at internrevisjonen skal bidra til å fremme og beskytte virksomhetens verdier gjennom å gi risikobaserte og objektive bekreftelser, råd og innsikt. Internrevisjonen bidrar også til å forbedre effektiviteten og hensiktsmessigheten av risikostyring og internkontroll (Anderson et al. 2017). På bakgrunn av risikovurderingene bidrar internrevisjonen med objektive råd om hvordan virksomheten kan utvikle skreddersydde kontrollkriterier og indikatorer som kan gi informasjon til styret og toppledelsen dersom det er sannsynlig at misligheter kan forekomme i virksomheten (Grimstad, 2015), jf. IIA-standard 2120.A2. Dette kan øke sannsynligheten for at misligheter avdekkes ved treff på områder som for eksempel enkelttransaksjoner, inngående fakturaer, betalingsmåter og relasjoner mellom nærstående parter.

3. Forskningsmetodikk

I dette kapittelet begrunnes valg av metode for å besvare oppgavens problemstilling og tilhørende forskningsspørsmål. Dette omfatter redegjørelse av forskningsdesign og målemodell, kvantitativ metode, samt prosessen med utforming av forskningsinstrumentet, datainnsamling og analysemetode. Avslutningsvis i kapittelet gjøres det vurderinger knyttet til datamaterialets validitet og reliabilitet, samt relevante forskningsetiske betraktninger.

3.1 Forskningsdesign

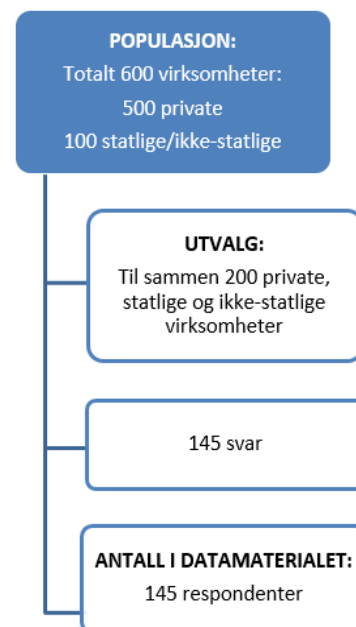
Forskningssdesign er den overordnede planen for å knytte oppgavens problemstilling til relevant og praktisk empirisk forskning (Ringdal, 2013). Forskningssdesign kan ses på fra to dimensjoner, om den empiriske studien skal gå i dybden eller bredden (intensiv eller ekstensiv), og om den skal være forklarende eller beskrivende (kausal eller deskriptiv) (Grønmo, 2004). Studien som ligger til grunn for denne oppgaven er deskriptiv og ekstensiv. Dette begrunnes med utgangspunkt valgte i problemstilling hvor hensikten er å få en presis beskrivelse av omfanget og utstrekningen av fenomenet på tvers av ulike kontekster, samt at funnene i datamaterialet fra utvalget skal kunne være gjenstand for generalisering til hele populasjonen. Det vil si at den studerer virkeligheten på et gitt tidspunkt, uten å se på forklaringer og utvikling over tid.

3.2 Valg av metode

I forskning skilles det mellom kvantitativ og kvalitativ metode. Skillet mellom disse metodene ligger både i tilnærmingen til og håndteringen av datamaterialet. Kvantitativ metode representerer en statistisk tilnærming som opererer med tall, mens kvalitativ metode er en mer dynamisk tilnærming hvor datamaterialet som regel presenteres i tekstform (Jacobsen, 2000). Studien som ligger til grunn for denne oppgaven gjennomføres ved hjelp av en kvantitativ spørreundersøkelse. Fordelen med kvantitativ metode er at den kan undersøkes mange enheter i samme studie ved at de samme spørsmålene stilles til et stort antall respondenter på kort tid med formål om å trekke slutninger for hele utvalget eller populasjonen (Ringdal, 2013). Dette er hovedformålet med den definerte problemstillingen og til dette brukes det statistiske analysemetoder for å fastslå om resultatene skyldes tilfeldigheter eller ikke. Ulempen med kvantitativ metode er at den ikke avdekker noe om bakgrunnen for svarene og det er tilnærmet umulig å få frem alle de individuelle variasjonene som eksisterer blant respondentene. Ved bruk av kvantitative spørreskjema er det på forhånd definert hva som er relevant å svare på og det gis kun svar på det undersøkelsen spesifikt spør om.

3.3 Populasjon og tilfeldig utvalg

Populasjonen i denne studien avgrenses til å omfatte 500 private virksomheter og til sammen 100 statlige og ikke-statlige virksomheter. Av praktiske årsaker gjennomføres det en utvalgsundersøkelse hvor det trekkes et tilfeldig utvalg fra populasjonen. Prinsippet om tilfeldighet skal sikre at utvalget er representativt for populasjonen. Dette innebærer at sammensetningen av utvalget skal tilsvare sammensetningen i populasjonen (Ringdal, 2013). Dette ivaretas gjennom et stratifisert utvalg. Det vil si at den tilfeldige trekningen foretas fra alle de tre kategoriene i utvalgsboksen i figur 3 for å sikre kravet om representativitet.

Figur 3: Forholdet mellom populasjon, utvalg og det endelige datamaterialet.

Utvalget består av til sammen 200 virksomheter som representerer de tre kategoriene private-, statlige og ikke-statlige virksomheter i populasjonen. Følgende kilder anvendes i forbindelse med den tilfeldige utvelgelsen:

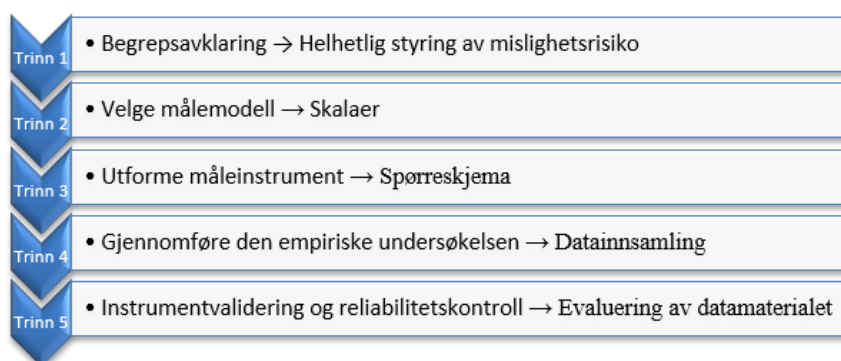
- Forvaltningsdatabasen over statlige virksomheter til NSD- Norsk senter for forskningsdata (NSD, 2018).
- Utenriksdepartementets tilskuddsportal med oversikt over mottakere av bistandsmidler fra UD og Norad (UD, 2018).
- Bedriftsdatabasen (Purehelp, 2018).

Det vil som regel forekomme frafall av respondenter slik at undersøkelsen bør utformes og tilrettelegges slik at dette blir minst mulig. Frafallet kan medføre at sammensetningen i nettoutvalget (de som faktisk deltar) endres sammenlignet med sammensetningen i bruttoutvalget (hele det opprinnelige utvalget). Dette kan medføre at nettoutvalget blir skjevt dersom frafallet er systematisk. Det innebærer at en spesiell gruppe ikke kommer med i undersøkelsen, eller at den har vesentlig lavere eller høyere svarprosent enn andre grupper. Ved å foreta et stratifisert sannsynlighetsutvalg kan det forhindres at utvalget blir systematisk skjevt ved

frafall. For å sikre at viktige grupper i utvalget representeres tilstrekkelig, anvendes kategoriseringen over ulike næringer fra SSB i forbindelse med stratifisering (SSB, 2018). Eventuelle avvik mellom utvalget og populasjon vil da være tilfeldige og de kan beregnes ved hjelp av statistiske metoder (Grønmo, 2004).

3.4 Operasjonalisering av undersøkelsesmodellen

For å knytte undersøkelsesmodellen sammen med problemstillingen må modellen operasjonaliseres til et instrument for datainnsamling. Dette gjøres i følgende fem trinn:

Figur 4: Operasjonalisering av undersøkelsesmodellen.

3.4.1 Begrepsavklaring

Det teoretiske fundamentet for undersøkelsesmodellen ble omtalt i kapittel 2. Helhetlig styring av mislighetsrisiko er et sammensatt begrep som måles gjennom et effektivt instrument for innsamling av data. Dette utformes slik at dataene som samles inn har god nok forklaringskraft til å besvare problemstillingen. Av den grunn etableres det en målmodell som med rimelig grad av sikkerhet skal gi en valid og reliabel måling av begrepet.

3.4.2 Målemodell

For å måle begrepet må det fastsettes måleindikatorer for den latente variabelen «helhetlig styring av mislighetsrisiko». Ifølge det teoretiske rammeverket er variabelen overordnet de fem prinsippene (omtalt som indikatorvariabler i det følgende) internt kontrollmiljø, risikovurdering, kontrollaktiviteter, informasjon og kommunikasjon, og monitoreringsaktiviteter. Det antas at hver respondent har én sann verdi på den latente variabelen som bare indirekte lar seg måle gjennom de nevnte indikatorvariablene. Disse indikatorvariablene måles gjennom spørsmålene i spørreskjemaet. Det betyr at indikatorene forventes å henge sammen og gi et

samlet mål på den latente variabelen. Fordelen med et slikt sammensatt mål er at flere sider ved begrepet kan fanges inn, målet blir mer fingradert og mindre utsatt for målefeil (Ringdal, 2013). Skala representerer et slikt sammensatt mål. Det vil si at svarene på spørsmålene reflekterer verdien på den latente variabelen. Målemodellen som ligger til grunn for denne studien forutsetter en endimensjonal skala. Dersom det teoretiske begrepet kan splittes i flere underdimensjoner, er det naturlig å lage ett mål for hver av disse dimensjonene (Ringdal, 2013). Dette vil ikke være formålstjenlig for problemstillingen som skal gi svar på sammenhengen mellom internrevisjon og begrepet helhetlig styring av mislighetsrisiko i norske virksomheter. Studien skal finne ett mål for helhetlig styring av mislighetsrisiko, sammensatt av de fem indikatorvariablene. Med utgangspunkt i dette gjennomføres det en faktoranalyse som skal bidra med å validere det teoretiske begrepet og forutsetningen om endimensjonalitet. Nøkkelen ligger i homogene indikatorer som innebærer at det må være statistisk sammenheng eller korrelasjon mellom dem (Ringdal, 2013).

3.4.3 Måleinstrumentet

Utforming av måleinstrumentet innebærer å formulere spørsmål som skal fungerer som indikatorer på den latente variabelen. Dette vil si å avgjøre hva som er innholdet i begrepet, hvor mange spørsmål som er nødvendig, og hvordan spørsmålene skal formuleres (Ringdal, 2013). Indikatorene måles ved hjelp av skalaer og det er summen av disse verdiene som til sammen måler det teoretiske begrepet. Spørsmålsformatet som brukes i de summerte skalaene i denne oppgaven er Likert-formatet. Det vil si at respondentene tar stilling til påstander som gis en vurdering i grad av uenighet eller enighet på en skala fra 1 til 7, der 1 representerer helt uenig og 7 helt enig. Et viktig ledd i prosessen med å utforme et hensiktsmessig spørreskjema er kvalitetssikring med fagekspertise på området. Denne kvalitetssikringen ble gjort av tidligere assisterende Økokrimsjef og granskningsekspert, Erling Grimstad. Det ble også foretatt en pretest for å validere spørsmålsformuleringer og avdekke eventuelle åpenbare muligheter for misforståelser. Pretesten ble utført av et utvalg uavhengige og objektive økonomer og revisorer. Basert på tilbakemeldingene og resultatene fra pretesten endte det endelige spørreskjemaet opp med 16 spørsmål, jf. vedlegg 2. Spørsmålene som er relevant for problemstillingen og undersøkelsesmodellen består av

forhåndsdefinerte kategorier på nominal- og ordinalnivå, samt Likert-skalaer på intervallnivå. I tillegg til at de summerte skalaene vurderes fra 1 til 7, anbefales svaralternativet «vet ikke/ikke svar» dersom respondentene ikke er i stand til å svare. Hensikten med dette er å unngå at det tvinges frem et svar eller at respondenten må tippe svaret (Jacobsen, 2000). Derfor inngår svaralternativet «vet ikke/ikke svar». Disse behandles som «missing values» for å unngå at de drar opp eller ned gjennomsnittet i analysen. Spørsmålene knyttet til måling av indikatorvariablene settes som obligatoriske for å unngå manglende svar og sikre fullstendighet i de statistiske analysene. Det vil si at respondentene ikke kan gå videre før de har svart på spørsmålet.

3.4.4 Datainnsamling

For å samle inn svar på spørsmålene som skal fungere som indikatorer på den latente variabelen ble det utformet en spørreundersøkelse ved hjelp av det nettbaserte programmet Qualtrics, en løsning som driftes gjennom Handelshøyskolen BI. Denne tilnærmingen gjør det enkelt å nå ut til mange respondenter på kort tid gjennom bruk av e-postbaserte henvendelser for distribusjon og oppfølging. Datainnsamlingen ble gjennomført i tidsrommet 15. mars 2018 til 30. april 2018. Invitasjon ble sendt til ledende ansatte og medarbeider med virksomhetsstyring, internkontroll, internrevisjon og risikostyring som primære arbeidsområder. Respondentene fikk samtidig tilgang til informasjonsskriv og anonym link til spørreskjemaet. Det ble sendt ut til sammen 200 spørreskjema i løpet av undersøkelsesperioden. For å sikre en tilstrekkelig høy svarprosent ble det jevnlig sendt ut påminnelser og som takk for hjelpen ble respondentene lovet tilgang til hovedfunnene. Da undersøkelsen ble avsluttet 30. april 2018 hadde 145 respondenter svart, det vil si en svarprosent på 72,5%.

3.4.5 Evaluering av datamaterialet – reliabilitet og validitet

For at svaret på en måling skal være faglig holdbart er det to krav som må være oppfylt. Dette er reliabilitet og validitet. Innenfor vitenskapen er dette sentrale begreper for å verifisere den vitenskapelige holdbarheten av målingene. Reliabilitet angår troverdighet til datamaterialet. Når flere målinger gir ulike svar anses de ikke for å være reliable. Dersom svaret blir det samme ved gjentatte målinger anses det for å være reliabelt. Det er konsistent og gir samme svar ved hver måling (Grønmo, 2004). Det sier for øvrig ikke noe om sannhetsverdien på de svarene som målingene

gir fordi måleinstrumentet kan være feil. At målemetoden er reliabel betyr ikke at en måling er riktig, bare at målingene er konsistente. Av den grunn må det også fastsettes om måleinstrumentet måler det det faktisk skal måle. Validitet angår gyldighet, eller sannhet. Det vil si at måleinstrumentet måler det det faktisk er tenkt å måle. Dersom måleinstrumentet gir gyldige svar på det som måles, så er målingen valid. Jo bedre validitet, jo sikrere og mer presis konklusjon kan trekkes (Grønmo, 2004). Instrumentvalidering innebærer å kontrollere at spørreskjemaet faktisk har målt begrepet. Det innebærer å undersøke sammenhengen mellom den latente variabelen og indikatorvariablene som skissert i undersøkelsesmodellen (Ringdal, 2013). Til dette brukes faktoranalyse. Reliabilitetskontrollen gjennomføres ved å måle graden av intern konsistens mellom indikatorene som skal reflektere verdien på den latente variabelen «helhetlig styring av mislighetsrisiko». Den interne konsistensen måles ved hjelp av Cronbach's alfa koeffisienten. I neste avsnitt beskrives det hvordan datamaterialets reliabilitet og validitet testes ved hjelp av Cronbach's alfa koeffisienten og faktoranalyse.

3.5 Analysemetoder

I dette avsnittet skisseres metodene som brukes i forbindelse med analysen i kapittel 4. For å analysere de kvantitative dataene brukes statistikkprogrammet IBM SPSS versjon 25. Qualtrics har en innebygd funksjon som gjør det mulig å automatisk generere ferdige rådatafiler som eksporteres direkte til SPSS. Denne metoden gir rimelig grad av sikkerhet for at det ikke oppstår feil i forbindelse med koding. Valg av kvantitative analysemetoder i SPSS er også avhengig av antallet variabler i analysen og datamaterialets fordeling.

Faktoranalyse er en strukturingsmetode som tar sikte på å finne frem til mulige bakenforliggende faktorer som kan forklare interkorrelasjonene i en matrise med ulike indikatorvariabler (Befring, 2007). Hensikten er å avdekke elementer som fungerer i takt og som kan representeres ved én felles faktor. Overflødige elementer tas bort og elementer som ikke korrelerer med andre elementer vurderes som irrelevante og invalide for å måle begrepet. Det vil si at de vurderes å ha liten forklaringskraft i målemodellen. Faktoranalysen fungerer også som en instrumentvalidering ved å fastslå om de underliggende elementene kan operasjonaliseres til et overordnet mål for helhetlig styring av mislighetsrisiko. Instrumentet testes for både konvergent og divergent validitet. Konvergent

faktoranalyse tester i hvilken grad spørsmålene under en indikatorvariabel er mer konsistente med hverandre sammenlignet med spørsmål som tilhører andre indikatorvariabler. Divergent faktoranalyse tester i hvilken grad indikatorvariablene måler ulike ting. Det vil si at alle variabler som tilfredsstillt kravet om konvergent validitet testes på nytt for å fastslå om de sammen måler begrepet «helhetlig styring av mislighetsrisiko». I følge Pallant (2016) gjennomføres faktoranalysen i tre trinn:

Trinn 1 innebærer å vurdere hvor godt egnet datamaterialet er for faktoranalyse. Dette gjøres ved å vurdere størrelsen på utvalget og korrelasjonen mellom variablene. Utvalget bør være på minimum 100 respondenter og koeffisientene i korrelasjonsmatrisen bør være høyere enn 0,3. Dersom det er få korrelasjoner over denne terskelverdien vil det ikke være hensiktsmessig å gjennomføre faktoranalysen. Bartlett's test of sphericity og Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) er to statistiske mål som også sier noe om hvor godt egnet datamaterialet er for faktoranalyse. Førstnevnte bør være signifikant (p -verdi $< 0,05$) og sistnevnte bør minimum ha en verdi på 0,6 eller høyere for at faktoranalysen kan benyttes (Coakes, 2013).

Trinn 2 omfatter ekstraksjonsteknikk hvor den mest anvendte teknikken er prinsippalkomponentanalyse. Det vil si å fastsette det antall faktorer som best beskriver den latente variabelen. I praksis innebærer dette å finne en løsning med så få faktorer som mulig, samtidig som denne løsningen forklarer så mye som mulig av variansen i det opprinnelige datamaterialet. I følge Ringdal (2013) er det vanlig å kreve at faktoren minst må forklare 50 prosent av variansen i indikatorvariablene som faktoranalyseres. I tillegg bør faktorladningen være minimum 0,5 eller høyere for at et spørsmål skal tas med i faktoren.

Trinn 3 innebærer å tolke den fastsatte faktoren for å tydeliggjøre mønsteret i datamaterialet. Hensikten er å sitte igjen med en enkel struktur hvor hver indikatorvariabel har sterke ladninger på én faktor.

Reliabilitetsanalyse måler graden av intern konsistens mellom indikatorene som skal reflektere verdiene på den latente variabelen «helhetlig styring av mislighetsrisiko». Den interne konsistensen måles ved hjelp av Cronbach's alfa koeffisienten, en statistisk størrelse som varierer fra 0 til 1. En skala har tilfredsstillende reliabilitet dersom alfa har en verdi på 0,7 eller høyere. Jo

sterkere sammenhengene mellom indikatorvariablene er, jo bedre blir reliabiliteten målt ved Cronbach's alfa (Green & Salkind, 2011).

Hypotesetesting undersøker om sammenhengene er statistisk signifikante for utvalget. Denne analysemetoden er derfor avgjørende for utfallet på problemstillingen. I forskningssammenheng er det vanlig å forkaste nullhypotesen ved signifikansnivå lavere enn 5% ($p\text{-verdi} < 0,05$). Dette har sammenheng med at det legges størst vekt på å unngå type I-feil ved hypotesetesting. Det vil si å forkaste en nullhypotese som er riktig. Konsekvensen av å forkaste en nullhypotese som er riktig, vil være at den egentlige hypotesen om en bestemt sammenheng feilaktig aksepteres. Denne risikoen minimaliseres gjennom signifikansnivået som betyr at dersom nullhypotesen skal forkastes må sammenhengen i alternativhypotesen være så sterk i utvalget at den med minst 95% sannsynlighet vil finnes i et hvilket som helst tilsvarende utvalg i populasjonen. I så fall er sammenhengen signifikant, noe som er en forutsetning for at den kan generaliseres fra utvalget til populasjonen (Ringdal, 2013). Hensikten med statistisk generalisering er å fastslå hvorvidt analyseresultater basert på data fra et sannsynlighetsutvalg er gyldige for populasjonen som utvalget er trukket fra (Grønmo, 2004). Det brukes ikke-parametriske tester for å undersøke om sammenhengene i utvalget er statistisk signifikante. Kjikvadrattesten brukes for å sammenligne to kategoriske variabler med to eller flere kategorier. Mann-Whitney U testen er det ikke-parametriske alternativet til t-testen. Den sammenligner den kontinuerlige variabelen med en kategorisk variabel bestående av inntil to grupper. Kruskal-Wallis testen er det ikke-parametriske alternativet til enveis variansanalyse. Den sammenligner den kontinuerlige variabelen med en kategorisk variabel bestående av tre eller flere grupper. Alle de tre nevnte statistiske testmetodene fastslår hvilke av to alternative hypoteser om populasjonen som er mest riktig på bakgrunn av målingene i utvalget (Ringdal, 2013).

3.6 Forskningsetiske betraktninger

Forskningsarbeidet i forbindelse med studien i denne oppgaven er utført i tråd med lov om personvern og god forskningsetikk. Alle forskningsprosjekter er meldepliktig til Personvernombudet for forskning - NSD dersom de skal behandle personopplysninger. Meldeplikten er lovpålagt, og prosedyren med melding til NSD er avtafestet med den enkelte forskningsinstitusjon. Meldeplikten gjelder

selv om publikasjonen er anonym. Det er hvordan behandlingen av personopplysninger underveis fra datainnsamlingen starter til resultatene publiseres, som avgjør om prosjektet er meldepliktig. De fleste nettbaserte spørreskjema innebærer registrering av epost-/IP-adresse. Behandlingen er da meldepliktig dersom epost-/IP-adresse på noe tidspunkt i prosessen kan kobles til svarene, selv om bare tjenesteleverandøren (databehandler) har tilgang til koblingen til identifiserende opplysninger (f.eks. IP-logg). I og med at nettbasert spørreskjema brukes som instrument i denne oppgaven, ble prosjektet vurdert som meldepliktig av NSD. Datainnsamling og behandling av personopplysninger ble følgelig utført i tråd med Personopplysningslovens § 31 etter at NSD hadde gitt sin godkjenning, jf. vedlegg 3. Godkjenningen ble gitt under forutsetning av at det ikke ble innhentet sensitive personopplysninger og at innsamlede data slettes etter prosjektets slutt. Respondentenes anonymitet ble ivaretatt ved at spørreskjemaet ikke inneholdt data som kunne tilbakeføres til den enkelte respondent, og det fantes dermed ingen mulighet til å identifisere respondentene på bakgrunn av de ferdigstilte spørreskjemaene.

4. Analyse av datamaterialet

I dette kapitlet analyseres datamaterialet fra spørreundersøkelsen. Det inneholder relevante deskriptive analyser og validering av måleinstrumentet med tilhørende reliabilitetskontroll. Videre ses datamaterialet i sammenheng med oppgavens problemstilling og forskningsspørsmål gjennom hypotesetesting.

4.1 Normalfordeling

Det første som gjøres før analysen starter er å undersøke om datamaterialet er normalfordelt. Resultatet av en slik undersøkelse legger føringer for hvilke typer statistiske tester som kan anvendes på datamaterialet. Bruk av parametriske tester bygger på den fullstendige informasjonen som ligger i kontinuerlige variabler og forutsetter at datasettet er normalfordelt. Ikke-parametriske tester bygger på ranger eller frekvenstabeller. Det innebærer at parametrisk statistikk er mer sårbar for ekstreme verdier av variablene enn ikke-parametriske alternativer (Ringdal, 2013). For å teste om datamaterialet er normalfordelt benyttes Shapiro-Wiik testen. Nullhypotesen er at dataene er normalfordelt. Det vil si at stor p-verdi indikerer normalfordeling. Testresultatene på bakgrunn av undersøkelsens datamateriale

viser lav verdi for Shapiro-Wiiks koeffisient (p -verdi $< 0,05$). Det vil si at nullhypotesen forkastes og datamaterialet er statistisk signifikant forskjellig fra normalfordelt. Dette krever derfor bruk av ikke-parametriske tester i det videre analysearbeidet, jf. avsnitt 3.5.

4.2 Deskriptiv statistikk

4.2.1 Beskrivelse av respondentene i utvalget

Det ble registrert til sammen 145 spørreskjemaer som danner datagrunnlaget for analysen. Samtlige av disse ble vurdert for feilkilder og ved nærmere undersøkelse av datamaterialet ble det ikke avdekket respondenter som ikke hadde gjennomført hele spørreundersøkelsen. Endelig N er dermed 145. Dette antallet anses som tilfredsstillende. Respondentene er medarbeidere og ledende ansatte med virksomhetsstyring, internkontroll, internrevisjon og risikostyring som primære ansvarsområder. Blant respondentene er det 70% menn ($n = 102$) og 30% kvinner ($n = 43$). Når det gjelder stillingsstrinn er 39% ($n = 57$) av respondentene topledere, 54% ($n = 79$) er mellomledere og 6% ($n = 9$) er medarbeidere. 111 av respondentene tilhører virksomheter i privat sektor, 26 tilhører statlige virksomheter i offentlig sektor, og de 8 gjenværende virksomhetene tilhører kategorien ikke-statlige virksomheter. Tabell 1 illustrerer denne frekvensfordelingen i relasjon til populasjonen. Den viser at alle de tre virksomhetskategoriene er representert.

Virksomhetskategori	Populasjon		Datamaterialet	
	Frekvens	Prosent	Frekvens	Prosent
Private virksomheter	500	83 %	111	77 %
Statlige virksomheter	80	13 %	26	18 %
Ikke-statlige virksomheter	20	3 %	8	6 %
Total	600	100 %	145	100 %

Tabell 1: Frekvensfordelingen i datamaterialet i relasjon til populasjonen.

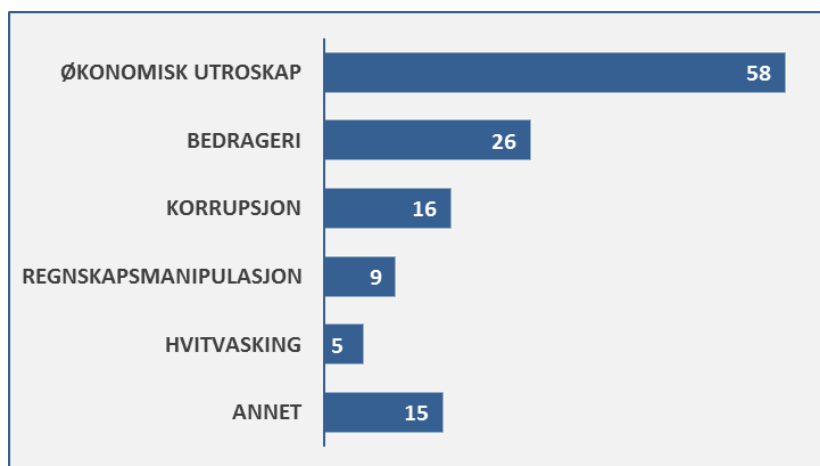
Tabell 2 viser inndeling etter virksomhetskategori og om det er etablert egen internrevisjon eller ikke. 81 av virksomhetene har etablert egen internrevisjon, mens 64 av virksomhetene ikke har etablert tilsvarende funksjon. I privat sektor har 59% ($n = 65$) av virksomhetene etablert internrevisjon, 50% ($n = 13$) i statlig sektor og 38% ($n = 3$) i ikke-statlig sektor.

Har virksomheten etablert egen internrevisjon?	Virksomhetskategori			
	Privat sektor	Statlig sektor	Ikke-statlig sektor	Total
Ja	65	13	3	81
Nei	46	13	5	64
Total	111	26	8	145

Tabell 2: Frekvenstabell med inndeling etter virksomhetskategori og om det er etablert egen internrevisjon eller ikke.

4.2.2 Beskrivelse av hendelser om misligheter og økonomisk kriminalitet

Av de 145 som svarte på undersøkelsen rapporterte 54% (n = 78) av respondentene om avdekkede tilfeller av misligheter i løpet av de siste 10 årene. Figur 5 viser hvilke typer misligheter som ble avdekket og antall virksomheter som har vært utsatt for de respektive typene av misligheter og økonomisk kriminalitet. Økonomisk utroskap har vært avdekket i 58 av virksomhetene, mens bedrageri har vært avdekket i 26 virksomheter. Korrupsjon har forekommet i 16 virksomheter, mens regnskapsmanipulasjon og hvitvasking har forekommet i henholdsvis 9 og 5 virksomheter.

Figur 5: Antall virksomheter som har vært utsatt for de ulike kriminalitetstypene.

Kategorien «Annet» omfatter 15 virksomheter. Misligheter som faller inn under denne kategorien er relatert til:

- Urettmessig adgang til bygninger og IT-systemer i form av datainnbrudd.
- Markedsmanipulasjon og misbruk av merkevarenavn.
- Urettmessige transaksjoner mellom nærstående parter.

4.3 Faktoranalyse

Faktoranalysen gir svar på om de fem komponentene i undersøkelsesmodellen virker sammen på en integrert måte. For å kunne slå sammen spørsmålene med hensikt om å måle ett og samme begrep, må de tilhøre samme dimensjon (divergent faktoranalyse). Hver enkelt kategori må også kontrolleres for endimensjonalitet (konvergent faktoranalyse). I følge Coakes (2013) bør antallet respondenter være på minimum 100 respondenter for at faktoranalyse skal være formålstjenlig. $N = 145$ og dette kravet er dermed innfridd.

4.3.1 Konvergent faktoranalyse

Den konvergente validiteten testes for hver av dem fem indikatorvariablene med separate faktoranalyser. Bartlett's test of sphericity viser at signifikansnivåene er under 0,05 for samtlige av variablene ($p\text{-verdi} < 0,01$). Dette indikerer at spørsmålene under hver av de enkelte indikatorvariablene har en statistisk signifikant relasjon til hverandre. Det statistiske målet KMO (Kaiser-Meyer-Olkin) viser verdier på 0,8 og høyere for alle indikatorvariablene. Det vil si at korrelasjonen mellom spørsmålene er høy nok til å kunne inngå i faktoranalysen. Ved å kjøre den konvergente analysen i SPSS med ekstraksjonsmetode Maximum Likelihood, ble det avdekket to spørsmål med faktorladninger under 0,5. Dette gjaldt spørsmål H under indikatorvariabelen om kontrollaktiviteter, og spørsmål A under indikatorvariabelen om informasjon og kommunikasjon (jf. spørreskjemaet i vedlegg 2). Etter at disse spørsmålene var fjernet ble analysen kjørt på nytt med samme ekstraksjonsmetode og som viser at de resterende 32 spørsmålene har faktorladninger over 0,5 (jf. vedlegg 4 om konvergent faktoranalyse). Grunnen til at spørsmålene med ladninger under 0,5 ble fjernet henger sammen med at indikatorvariablene skal reflektere det teoretiske begrepet de er tenkt å måle (Ringdal, 2013).

4.3.2 Divergent faktoranalyse

Den divergente validiteten ble undersøkt i en felles test for alle de 32 spørsmålene som ble godkjent i den konvergente analysen. Disse spørsmålene danner utgangspunktet for den divergente faktoranalysen som viser om det er samsvar mellom indikatorvariablene og begrepet de er ment å måle. På bakgrunn av resultatet fra den konvergente analysen er det en klar forventning om at alle de fem

indikatorvariablene vil lade tilstrekkelig under faktoren som representerer begrepet helhetlig styring av mislighetsrisiko. KMO gir en verdi på 0,91 og Bartlett's test of sphericity viser et signifikansnivå som er lavere enn 0,05 (p -verdi $< 0,01$). Dette indikerer at datamaterialet er godt egnet for faktoranalyse. Den divergente analysen i SPSS viser at alle de 32 spørsmålene lader under én faktor og at faktorladningene er over kravet på 0,5. Det er også et krav om at faktoren må forklare minst 50% av variansen i indikatorvariablene som analyseres. Den totalt forklarte variansen er på 56,9% og kravet er dermed innfridd. I følge Pallant (2016) kan skreddiagrammet fra den divergente analysen også underbygge beslutningen om bruk av én faktor. Skreddiagrammet i vedlegg 4 om divergent faktoranalyse viser at det er én dominerende faktor gitt ved en markant knekk i kurven. Alle faktorer som ligger til venstre for denne knekken beholdes, det vil si den ene som angitt over. Ringdal (2013) påpeker for øvrig at kommunalitetene bør vurderes. De viser hvor stor andel av variansen i hvert enkelt spørsmål som forklares av faktoren. Det vil si at høye kommunaliteter er å foretrekke. I følge Pallant (2016) bør spørsmål med verdier lavere enn 0,3 tas bort fra analysen for å styrke den totalt forklarte variansen. Den divergente faktoranalysen i SPSS avdekker ingen kommunaliteter under 0,3, jf. vedlegg 4 om divergent faktoranalyse. Basert på kravene som gjelder for bruk av faktoranalyse er det derfor statistisk grunnlag for å kunne måle begrepet helhetlig styring av mislighetsrisiko i norske virksomheter.

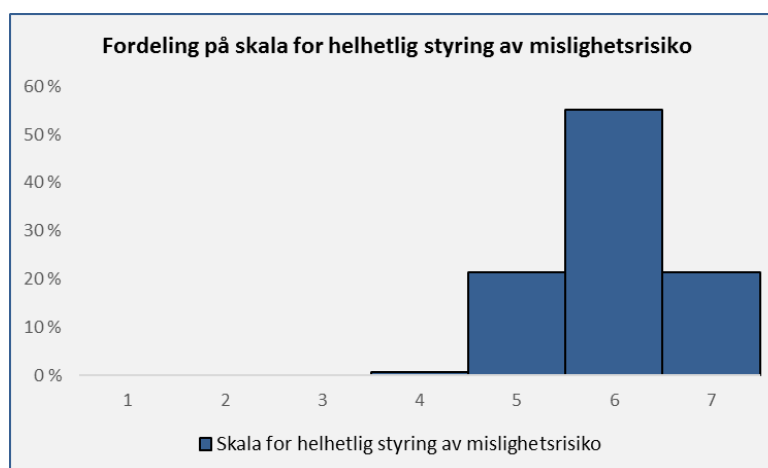
4.4 Reliabilitetsanalyse

Reliabilitetskontroll må gjennomføres for faktoren for å se om den er stabil nok til å kunne brukes som en skala. Dersom den er det vil det være mulig å slå sammen svar for alle spørsmålene under faktoren. Dette gjøres ved å undersøke skalaens interne konsistens som sier noe om i hvilken grad spørsmålene henger sammen med hverandre. For å bestemme om de måler samme underliggende begrep brukes Cronbach's alfa koeffisient. Ideelt sett bør koeffisienten for en skala ha en verdi på 0,7 eller høyere. Den gjenspeiler den gjennomsnittlige korrelasjonen mellom indikatorene. Resultatet fra reliabilitetstesten i SPSS viser en Cronbach's alfa for hele skalaen på 0,98, jf. vedlegg 4 om reliabilitetsanalyse. Ingen av spørsmålene som lader under faktoren har enkelt-verdier for Cronbach's alfa under 0,97. Dette indikerer svært høy reliabilitet og den vil ikke forbedres ved å fjerne ytterligere spørsmål. På bakgrunn av dette lages det en ny variabel «helhetlig styring av

mislighetsrisiko» som reflekterer svarene på spørsmålene som gikk gjennom faktoranalysen.

4.5 Datareduksjon

Datareduksjon innebærer å sette sammen valgte mål til ett enkelt mål som dekker begrepet som skal brukes i forbindelse med hypotesetesting. Det vil si at det konstrueres en ny variabel for spørsmålene som gikk gjennom validitets- og reliabilitetskontrollen. Den nye variabelen «helhetlig styring av mislighetsrisiko» vil da reflektere gjennomsnittsverdien av spørsmålene under de fem indikatorvariablene internt kontrollmiljø, risikovurdering, kontrollaktiviteter, informasjon og kommunikasjon, og monitorering. I SPSS gjøres dette ved å konstruere en skala basert på det samlede gjennomsnittet til de fem indikatorvariablene. Figur 6 viser frekvensfordeling på skalaen for helhetlig styring av mislighetsrisiko.

Figur 6: Frekvensfordeling på skalaen for helhetlig styring av mislighetsrisiko.

Skalaen har et gjennomsnitt på 5,92 og et standardavvik på 0,89. Dette indikerer at helhetlig styring av mislighetsrisiko er svært viktig i norske virksomheter. Fordelingen er relativt symmetrisk og svakt venstreskjev.

4.6 Hypotesetesting og sammenhenger i datamaterialet

4.6.1 Resultater fra krysstabellanalyse og kji-kvadrattestene

Hensikten med krysstabeller er å analysere sammenhengen mellom én avhengig variabel og én eller flere uavhengige variabler. Hvorvidt sammenhengene i utvalget

er statistisk signifikante til å gjelde for hele populasjonen fastsettes ved hjelp av kjikvadrattesten. Kjikvadrattesten sammenligner forholdet mellom to variabler på nominal- eller ordinalnivå som har to eller flere kategorier. De statistiske hypotesene er underforstått og testen tar utgangspunkt i signifikanssannsynligheten (p-verdien). Dette er sannsynligheten for å få et kjikvadrat som er større enn det observerte, gitt at nullhypotesen er sann. Hvis p-verdien er lavere enn signifikansnivået ($\alpha=0,05$), forkastes nullhypotesen. Det vil si at sammenhengen mellom variablene er statistisk signifikant. Kjikvadrattesten forutsetter tilfeldige utvalg og uavhengige observasjoner. I tillegg må forventet frekvens i hver celle være 5 eller høyere for minst 80% av cellene i tabellen (Green & Salkind, 2011).

Sammenhengen mellom internrevisjonen og avdekkede tilfeller av misligheter

Tabell 3 viser at det har vært avdekket tilfeller av misligheter i 57,8% av virksomheten i løpet av de siste 10 år, mot 42,2% som ikke har rapportert om tilsvarende tilfeller. Blant de virksomhetene som har etablert egen internrevisjon rapporterer 65,8% at de har avdekket tilfeller av misligheter, mens 34,2% ikke har avdekket tilsvarende tilfeller. Blant de virksomhetene som ikke har etablert egen internrevisjon rapporterer 47,5% at de har avdekket tilfeller av misligheter, mens 52,5% ikke har avdekket tilsvarende tilfeller.

		Har det vært avdekket tilfeller av misligheter i virksomheten siste 10 år?		
		Ja	Nei	Total
Har virksomheten etablert egen internrevisjon?	Ja	65,8 %	34,2 %	100,0 %
	Nei	47,5 %	52,5 %	100,0 %
	Total	57,8 %	42,2 %	100,0 %

Tabell 3: Sammenhengen mellom internrevisjonen og avdekkede tilfeller av misligheter.

Hypotese: Det avdekkes flere tilfeller av misligheter i virksomheter som har etablert egen internrevisjon sammenlignet med virksomheter som ikke har etablert egen internrevisjon.

Testresultat: Kjikvadrattesten viser en p-verdi på 0,05. Det betyr at nullhypotesen forkastes og at det er statistisk signifikante forskjeller mellom virksomheter som har etablert egen internrevisjon sammenlignet med de som ikke har det. Det er altså statistisk grunnlag for å hevde at virksomheter som har etablert egen internrevisjon

avdekker signifikant flere tilfeller av misligheter sammenlignet med virksomheter som ikke har etablert egen internrevisjon. Testen viser for øvrig at ingen celler har forventet frekvens under 5. I dette tilfellet er den høyere enn 24,91. Korrelasjonen mellom de to variablene uttrykt ved Spearmans rho er moderat, det vil si 0,2. Samvariasjonen er likevel signifikant (p-verdi < 0,05).

Sammenhengen mellom antall personer på mislighetsområdet og avdekkede tilfeller av misligheter

Tabell 4 viser at det avdekkes flere tilfeller av misligheter i virksomheter som har et høyt antall ansatte som arbeider med forebygging og avdekking av misligheter, sammenlignet med virksomheter som ikke har noen ansatte på mislighetsområdet. Blant virksomheter med ingen ansatte på mislighetsområdet ble det avdekket tilfeller av misligheter i 28,6% av virksomhetene, mens 71,4% av virksomhetene ikke hadde avdekket tilsvarende tilfeller. Blant virksomhetene med flere enn 10 ansatte på mislighetsområdet ble det avdekket tilfeller av misligheter i 71,4% av virksomhetene, mens 28,6% av virksomhetene ikke hadde avdekket tilfeller av misligheter.

		Har det vært avdekket tilfeller av misligheter i virksomheten siste 10 år?		
		Ja	Nei	Total
Antall personer som arbeider på mislighetsområdet i virksomheten	Ingen	28,6 %	71,4 %	100,0 %
	1-5	58,8 %	41,3 %	100,0 %
	6-10	58,3 %	41,7 %	100,0 %
	Flere enn 10	71,4 %	28,6 %	100,0 %
	Total	58,2 %	41,8 %	100,0 %

Tabell 4: Sammenhengen mellom antall personer som arbeider med forebygging og avdekking av misligheter, og rapporterte tilfeller av misligheter.

Hypotese: Det avdekkes flere tilfeller av misligheter i virksomheter med mange ansatte som arbeider med forebygging og avdekking av misligheter sammenlignet med virksomheter som har få eller ingen ansatte på dette området.

Testresultat: Kjikvadrattesten viser en p-verdi på 0,07. Det betyr at nullhypotesen ikke forkastes og at det ikke er statistisk signifikante forskjeller blant virksomheter med ulikt antall ansatte som arbeider med forebygging og avdekking av misligheter. Det er altså ikke statistisk grunnlag for å hevde at virksomheter med et høyt antall

ansatte som arbeider på mislighetsområdet avdekker signifikant flere tilfeller av misligheter sammenlignet med virksomheter som har få eller ingen ansatte på mislighetsområdet.

4.6.2 Resultater fra Mann-Whitney U testen

For å teste sammenhengen mellom to uavhengige variabler i populasjonen er det ikke-parametriske alternativet til t-testen, Mann-Whitney U testen. Den tillater å teste den kontinuerlige variabelen «helhetlig styring av mislighetsrisiko» med kategoriske variabler bestående av to grupper (Pallant, 2016).

Sammenhengen mellom internrevisjonen og helhetlig styring av mislighetsrisiko

Det er en forventning om at helhetlig styring av mislighetsrisiko er viktigere i virksomheter som har etablert egen internrevisjonsfunksjon sammenlignet med virksomheter som ikke har etablert tilsvarende funksjon. Tabell 5 viser at gjennomsnittlig score for virksomheter som har etablert egen internrevisjon ligger på 6,09, mens gjennomsnittet for virksomheter som ikke har etablert egen internrevisjon ligger på 5,70. Dette tyder på at forventningen stemmer, men for å avgjøre om forskjellen er signifikant må hypotesetesten gjennomføres.

Har virksomheten etablert egen internrevisjon?	Helhetlig styring av mislighetsrisiko			
		Frekvens	Gj.snitt	Std.avvik
Ja	81	6,09	0,89	
Nei	64	5,70	0,85	
Total	145	5,92	0,89	

Tabell 5: Sammenhengen mellom internrevisjonen og helhetlig styring av mislighetsrisiko.

Hypotese: Helhetlig styring av mislighetsrisiko er viktigere i virksomheter som har etablert egen internrevisjon sammenlignet med virksomheter som ikke har etablert egen internrevisjon.

Testresultat: Mann-Whitney U testen viser en p-verdi som er mindre enn 0,01. Dette betyr at det er en statistisk signifikant forskjell og at nullhypotesen forkastes. Det er med andre ord statistisk grunnlag for å hevde at helhetlig styring av mislighetsrisiko er viktigere i virksomheter som har etablert egen internrevisjon sammenlignet med virksomheter som ikke har etablert egen internrevisjon.

Effektstørrelsen uttrykt ved koeffisienten Eta viser en verdi på 0,28. Det vil si at 28% av variansen til variabelen helhetlig styring av mislighetsrisiko forklares av variabelen om virksomheten har etablert egen internrevisjon. I følge Cohen (1988) er denne effektstørrelsen moderat.

4.6.3 Resultater fra Kruskal-Wallis testen

Det ikke-parametriske alternativet for enveis variansanalyse mellom grupper er Kruskal-Wallis testen. Den tillater, i motsetning til Mann-Whitney U testen, sammenligning av den kontinuerlige variabelen med kategoriske variabler bestående av tre eller flere grupper (Pallant, 2016).

Sammenhengen mellom virksomhetskategori og helhetlig styring av mislighetsrisiko

I motsetning til virksomheter som har etablert egen internrevisjon, er det ingen forventning om at det er forskjeller mellom virksomheter på tvers av de ulike virksomhetskategoriene. Tabell 6 viser at gjennomsnittlig score for private virksomheter er 5,94, 5,85 for statlige virksomheter og 5,88 for ikke-statlige virksomheter. Dette gir en indikasjon på at forventningen stemmer. Hypotesetesten avgjør om forskjellene statistisk sett er signifikante eller ikke.

		Helhetlig styring av mislighetsrisiko		
		Frekvens	Gj.snitt	Std.avvik
Virksomhets-kategori	Private virksomheter	111	5,94	0,95
	Statlige virksomheter	26	5,85	0,73
	Ikk-statlige virksomheter	8	5,88	0,64
	Total	145	5,92	0,89

Tabell 6: Sammenhengen mellom virksomhetskategori og helhetlig styring av mislighetsrisiko.

Hypotese: Virksomheter på tvers av de ulike virksomhetskategoriene er enige om viktigheten av helhetlig styring av mislighetsrisiko.

Testresultat: Kruskal-Wallis testen viser et signifikansnivå som er høyere enn 0,05 ($\alpha = 0,63$). Nullhypotesen forkastes ikke noe som betyr at det ikke er signifikante forskjeller mellom virksomhetskategoriene. Det er statistisk grunnlag for å hevde at virksomheter på tvers av de ulike virksomhetskategoriene er enige om viktigheten av helhetlig styring av mislighetsrisiko.

5. Oppsummering av funn og avslutning

I dette kapittelet oppsummeres studiens empiriske funn i lys av oppgavens problemstilling og tilhørende forskningsspørsmål. Formålet med oppgaven var å undersøke sammenhengen mellom internrevisjonen og helhetlige styring av mislighetsrisiko i norske virksomheter i arbeidet med å fremme og beskytte virksomhetens verdier gjennom bekjempelse av misligheter og økonomisk kriminalitet.

5.1 Hovedfunn og svar på problemstillingen

5.1.1 Funn vedrørende forskningsspørsmål 1

Forskningsspørsmål 1 lød som følger: Hvor stort er omfanget av fenomenet? Studien søkte her å kartlegge omfanget av misligheter og økonomisk kriminalitet i norske virksomheter. Funn fra spørreundersøkelsen viser at over halvparten av de spurte virksomhetene har avdekket tilfeller av misligheter og økonomisk kriminalitet i løpet av de siste 10 årene. Av disse tilfellene er det økonomisk utroskap og bedrageri som har forekommet hyppigst, etterfulgt av korrupsjon, regnskapsmanipulasjon og hvitvasking.

5.1.2 Funn vedrørende forskningsspørsmål 2

Forskningsspørsmål 2 lød som følger: Hvordan kan begrepet helhetlig styring av mislighetsrisiko måles pålitelig i norske virksomheter? Resultatene fra analysen viser at begrepet kan måles på bakgrunn av en skala som fremstilles av de fem prinsippene for styring av mislighetsrisiko i COSO 2016-rammeverket. Det er en forutsetning for effektiv styring av mislighetsrisiko at alle de fem prinsippene er tilstede og fungerer sammen. Dette ble verifisert gjennom faktoranalyse og reliabilitetskontroll. Resultatene viser at det er statistisk grunnlag for å kunne måle begrepet på bakgrunn av alle de fem underliggende indikatorvariablene internt kontrollmiljø, risikovurdering, kontrollaktiviteter, informasjon og kommunikasjon, og monitorering. Skalaen som måler begrepet viser en gjennomsnittsverdi på 5,92 med relativt liten spredning. Dette indikerer at helhetlig styring av mislighetsrisiko er viktig i norske virksomheter. Statistisk hypotesetesting viser også at det ikke er signifikante forskjeller om viktigheten av helhetlig styring av mislighetsrisiko på tvers av ulike virksomhetskategorier. Dette kan forklares med at alle de 81

virksomhetene i undersøkelsen med etablert internrevisjon er forholdsmessig jevnt fordelt på privat-, statlig- og ikke-statlig sektor.

5.1.3 Funn vedrørende forskningsspørsmål 3

Forskningsspørsmål 3 lød som følger: Hvilken effekt har internrevisjonsfunksjonen på norske virksomheters helhetlige styring av mislighetsrisiko? Studien søkte her å kartlegge sammenhengen mellom helhetlig styring av mislighetsrisiko og internrevisjonsfunksjonen i norske virksomheter. Resultatene viser at styring av mislighetsrisiko er signifikant viktigere i virksomheter som har etablert egen internrevisjon sammenlignet med virksomheter som ikke har etablert tilsvarende funksjon. Årsaken til dette kan være at virksomheter med egen internrevisjon har større fokus på mislighetsrisiko som følge av at internrevisjonen er pålagt å etterleve standarder som er relatert til mislighetsrisiko, jf. avsnitt 2.7 om internrevisjonens rolle. Resultatene av analysen viser også at det avdekkes signifikant flere tilfeller av misligheter i virksomheter som har etablert egen internrevisjon sammenlignet med virksomheter som ikke har etablert en tilsvarende funksjon. Dette kan tyde på at virksomheter med egen internrevisjon i større grad legger vekt på prinsippet om effektive kontrollaktiviteter gjennom forebyggende og avdekkende kontroller enn virksomheter uten egen internrevisjon. Det er ikke grunnlag for å påstå dette på bakgrunn av datamaterialet, men funnet samsvarer i stor grad med undersøkelsen til ACFE (2018) om at internrevisjonen er et av de elementene som bidrar til å avdekke flest tilfeller av misligheter.

5.1.4 Konklusjon på problemstillingen

Studien viser at virksomheter med egen internrevisjon anser helhetlig styring av mislighetsrisiko som signifikant viktigere enn virksomheter uten tilsvarende funksjon. Dette gjenspeiles i at internrevisjonen bidrar til å avdekke signifikant flere tilfeller av misligheter sammenlignet med virksomheter uten internrevisjon, og på den måten bidrar til å fremme og beskytte virksomhetens verdier gjennom bekjempelse av misligheter og økonomisk kriminalitet.

5.2 Praktiske implikasjoner

Denne studien vil kunne bidra til å gi innsikt om hvordan et program for helhetlig styring av mislighetsrisiko kan implementeres og operasjonaliseres. Gjennom standardene for profesjonell utøvelse av internrevisjonsprofesjonen kan

internrevisjonen bidra med objektiv og uavhengig bekreftelse av effektiviteten og hensiktsmessigheten av et slikt program for å fremme og beskytte virksomhetens verdier.

5.3 Potensielle feilkilder

Enhver undersøkelse kan ha flere potensielle feilkilder. Utvalgsfeil ble motvirket ved hjelp av stratifiserte utvalg som sikret at alle grupper i utvalget ble representert. Feilkilder kan også oppstå i forbindelse med misforståelser knyttet til undersøkelsens spørsmål, såkalte målefeil. Dette kan forårsake at resultatet blir beheftet med feil. For å sikre entydig forståelse av spørreskjemaet ble det derfor gjennomført både pretest og kvalitetssikring av fagekspertise på området. I tillegg ble det elektroniske systemet for registrering og analyse grundig testet. Dette fungerte effektivt og hensiktsmessig gjennom hele forskningsprosessen.

5.4 Videre forskning

Funnene fra analysen viser tendensen blant norske virksomheter. Det kunne vært interessant og utført videre testing for sammenhengen mellom internrevisjonsfunksjonen og helhetlig styring av mislighetsrisiko. På den måten kan de underliggende forklaringene på hvorfor det er forskjeller mellom virksomheter som har etablert egen internrevisjon og virksomheter som ikke har etablert egen internrevisjon, avdekkes. Det hadde også vært interessant og foretatt nærmere undersøkelser om hvordan virksomhetene gjennomfører selve granskningsprosessen når misligheter avdekkes, og sett på hvilke likheter og ulikheter det er mellom virksomheter med og uten internrevisjon.

6. Litteraturliste

ACFE - Association of Certified Fraud Examiners. 2018. *Report to the nations – 2018 Global study on occupational fraud and abuse*. USA: ACFE.

Anderson, U., Head, M., Ramamoorti, S., Riddle, C., Salamasick, M. & Sobel, P. 2017. *Internal Auditing: Assurance & Advisory Services (4th ed.)*. Canada: Internal Audit Foundation.

Befring, E. 2007. *Forskningsmetode med etikk og statistikk*. Oslo: Samlaget.

Coakes, Sheridan J. 2013. *SPSS: Analysis without anguish – version 20 for Windows*. Kina: Shenzhen Donnelley Printing Co., Ltd.

Cohen, J. 1988. *Statistical power analysis for the behavioral sciences*. Hillsdale, NJ.: Laurence Erlbaum.

COSO – Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission. 2013. *Internal Control – Integrated Framework*. USA: AICPA.

COSO – Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission. 2016. *Fraud Risk Management Guide*. USA: AICPA.

Cressey, Donald R. 1953. *Other People's Money: A Study in the Social Psychology of Embezzlement*. Belmont, California: Wadsworth Pub. Co.

Eilifsen, E., Messier, William F., Glover, Steven M. & Prawitt, Douglas F. 2014. *Auditing & Assurance Services (3rd ed.)*. UK: McGraw-Hill Education.

Gottschalk, P. 2013. *Strategisk Granskning - Mistanke om Økonomisk Kriminalitet*. Oslo: Krutt Forlag.

Gottschalk, P. 2012. *Økonomisk kriminalitet i ledelsen*. Oslo: Akademika forlag.

- Gottschalk, P. 2016. *Økonomisk kriminalitet – Ledelse og samfunnsansvar*. Oslo: Cappelen Damm.
- Green, Samuel B. & Salkind, Neil J. 2011. *Using SPSS for Windows and Macintosh: Analyzing and Understanding Data (6th ed.)*. USA: Prentice Hall.
- Grimstad, E. 2015. *Granskning - Ved mistanke om korrupsjon og andre former for økonomisk kriminalitet i arbeidsforhold*. Oslo: Gyldendal.
- Grove, H., & Basilico, E. 2011. Major Financial Reporting Frauds of the 21st Century: Corporate Governance and Risk Lessons Learned. *Journal of Forensic & Investigative Accounting*, Vol. 3, Iss. 2, pp. 191-226.
- Grønmo, S. 2004. *Samfunnsvitenskapelige metoder*. Bergen: Fagbokforlaget.
- IIA Norge. 2016. *Etiske regler og standarder for profesjonell utøvelse av internrevisjon*. Oslo: IIA Norge.
- IAASB - International Auditing and Assurance Standards Board. 2009. *ISA 240 – The Auditor's Responsibilities Relating to Fraud in an Audit of Financial Statements*. USA: IFAC.
- Jacobsen, D. 2000. *Hvordan gjennomføre undersøkelser? – Innføring i samfunnsvitenskapelig metode*. Kristiansand: Høyskoleforlaget AS.
- Justis- og beredskapsdepartementet. 2017. *Tildelingsbrev 2017 – Politidirektoratet*. Oslo: Regjeringen.
- Justis- og beredskapsdepartementet. 2016. *Prop. 1 S (2016-2017)*. Oslo: Fagbokforlaget.

- Kristoffersen, T. 2014. *Virksomhetsstyring og regnskapsorganisering*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Lovdata. 2018. *Straffeloven*. Hentet fra, <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2005-05-20-28>.
- NIRF - Norges Interne Revisorers Forening. 1997. *Forvaltning, styring og kontroll: CoCo-rapporten*. Oslo: Norges Interne Revisorers Forening.
- NIRF - Norges Interne Revisorers Forening. 2005. *Helhetlig risikostyring - et integrert rammeverk*. Oslo: Norges Interne Revisorers Forening.
- NSD – Norsk senter for forskningsdata. 2018. *Forvaltningsdatabasen*. Hentet fra, <http://www.nsd.uib.no/polsys/forvaltning>.
- Olsen, Anders B. 2007. *Økonomisk kriminalitet: Avdekking, granskning og forebygging*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Pallant, Julie. 2016. *SPSS Survival manual (6th ed.)*. Kina: Everbest Printing Co. Ltd.
- Purehelp. 2018. *Bedriftsdatabasen*. Hentet fra, <https://www.purehelp.no>.
- Regjeringen. 2012. *Økonomisk kriminalitet*. Hentet fra, https://www.regjeringen.no/no/tema/okonomi-og-budsjett/norsk_okonomi/okonomisk-kriminalitet-2/id415043.
- Regjeringen. 2014. *Statlige virksomheter, selskaper og andre organer*. Hentet fra, <https://www.regjeringen.no/no/tema/statlig-forvaltning/forvaltningsutvikling/statlige-virksomheter-selskaper-og-andre-organer/id2344647>.
- Ringdal, K. 2013. *Enhet og mangfold. Samfunnsvitenskapelig forskning og kvantitativ metode*. Bergen: Fagbokforlaget.

SSB - Statistisk Sentralbyrå. 2014. *Fra bedrift til virksomhet*. Hentet fra,
<https://www.ssb.no/virksomheter-foretak-og-regnskap/artikler-og-publikasjoner/fra-bedrift-til-virksomhet>.

SSB – Statistisk Sentralbyrå. 2018. *Virksomheter*. Hentet fra,
<https://www.ssb.no/virksomheter-foretak-og-regnskap/statistikker/bedrifter>.

UD. 2018. *Utenriksdepartementets tilskuddsportal*. Hentet fra,
<http://udtilskudd.regjeringen.no/#/nb/partner?partnerGroup=2&year=2018>

Økokrim. 2018¹. *Kriminalitetsområder*. Hentet fra,
<https://www.okokrim.no/kriminalitetsomraader.422249.no.html>.

Økokrim. 2018². *Statistikk 2017*. Hentet fra,
<https://www.okokrim.no/statistikk.417074.no.html#MTR>.